old ni-js

1990 - no. 13

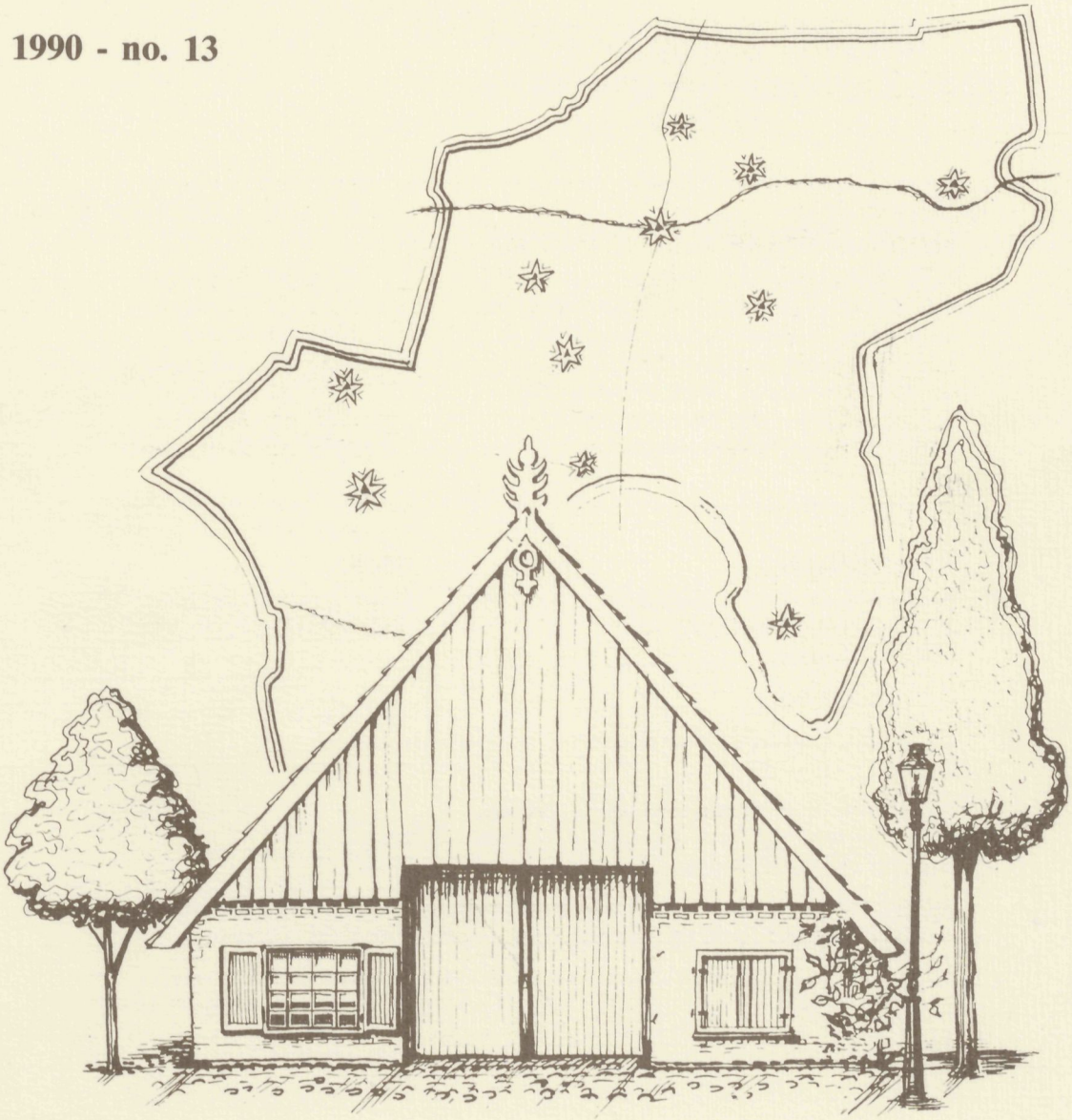

Kroniek van Eibergen, Beltrum, Rekken en Zwolle

"Old Ni-js" is het orgaan van de Historische Kring Eibergen.
Lidmaatschap / abonnement kost ƒ 22,50 per jaar.
Inwonende leden betalen ƒ 5,- per jaar, maar ontvangen hiervoor geen extra nummer van Old Ni-js.

Secretariaat: Historische Kring Eibergen.
Stokkersweg 12,
7151 MK Eibergen.

Tel.05454-71593

Bestuur Historische Kring Eibergen

E.H. Wesselink Hondevoort 22,	7152 BA Eibergen.
B.H.M. te Vaarwerk. Stokkersweg 12,	7151 MK Eibergen.
J. Baake. K.Nieuwenhuizenstraat 5,	7161 VB Neede.
H.G. Schepers. Grotestraat 69,	7151 BB Eibergen.
G. te Nijenhuis. Rekkenseweg 34,	7157 AE Rekken.
H.E. Grobbee. de Haarstraat 2,	7156 LN Beltrum.
J.B. Nijman. Rekkensebinnenweg 3,	7152 AN Eibergen.

Administratie:

Historische Kring Eibergen.
K.Nieuwenhuizenstraat 5,
7161 VB Neede.

Tel.05450-94001

Bank:

Rabo bank Eibergen.
rek.nr.31.64.48.095.

Redaktie: E.H.Wesselink en J.Baake.
Ontwerp-omslag: H.K.Berloth. Vignet: G.Hazewinkel.
Foto's: W.J.Heinen en J.Baake.

Geheel of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de auteurs.

old ni-js

Kroniek van Eibergen, Beltrum, Rekken en Zwolle

5e jaargang no. 13 **januari 1990**

Inhoud van dit nummer

- Van de Bestuurstafel .....blz. 2
- Van Pastorieën, Herders en Heren
  door E.H. Wesselink..... 5
- Kettinghuwelijken in Eibergse families
  door J.J.M. Olminkhof..... 37
- Die goeie ouwe
  door G.J.J. te Nijenhuis..... 43
- Ons Zoekplaatje 44
- Scheppels mankzaod
  door E.H. Wesselink..... 45
- De kleding van onze Beltrumse voorouders
  door mevr. M. Verheijen Kl.Gebbinck 49
- Boekbesprekingen 61

Van de bestuurstafel

1989. Terugblik.
Ons vierde verenigingsjaar was een jaar van stabilisatie. De stormachtige groei van de eerste drie jaar kon natuurlijk niet doorgaan. Ons ledental bleef zo om de bij 600 gehandhaafd.
En daar zijn we heel tevreden mee.

Onze activiteiten.
Ons filmfestival op 19 februari trok zoveel belangstelling, dat een herhaling op 5 maart nodig was. Beide middagen zat een volle zaal geboeid te kijken naar een montage van een aantal oude films over Eibergen en na de pauze naar de prachtige kleurenfilm van Ben Trachter "De Berkel anders Beschouwd".
Ons filmfestival in 1990 is gepland op zondagmiddag 11 februari. Enkele speurneuzen hebben ons weer verzekerd van oude films, die we nog nooit eerder vertoonden. Toegangskaarten zijn vanaf 1 februari te koop bij bloemenhuis Schepers.

Old Ni-js
De twee normale edities van Old Ni-js, de nummers 11 en 12 van maart en juli, hadden een gevarieerde inhoud en vonden bij de lezers een prettige weerklank. Drs. J.G.Smit en B. te Vaarwerk vergasten ons op echt oud nieuws over boerderijen en boerderijnamen en over de schoenmakers in Eibergen, toen er nog gilden waren.
B. Meulenkamp keek met ons achter de gordijntjes van de Grotestraat uit grootmoeders tijd en Marjan Verheijen verhaalde van een watermolen in Beltrum, Wim Kemink van Herman van De Weâver uit Rekken, en met wat scheppels mankzaod vond ieder telkens wel iets van zijn gading.

Odink-Herdenking
Een hoogtepunt dit jaar was op 7 oktober de herdenking van Hendrik Odinks honderdste geboortedag, die we samen met de Oudheidkundige Vereniging "De Graafschap" en het Staring Instituut organiseerden in De Huve. Van veel aanwezigen kregen we naderhand te horen, hoezeer men had genoten van de leerzame en onderhoudende middag, waarvan voor velen het hoogtepunt werd gevormd door Wim Kemink, die zijn gehoor wist te boeien door in onvervalst Eibergs dialect te vertellen over zijn herinnering aan Hendrik Odink. Ook de weergave van het verhaal"Het boertje van Wakelslag" genoot alom waardering.
Het ter gelegenheid van deze herdenking uitgegeven themanummer **Folklore en Vroomheid in Berkelland**, vond qua uitvoering en inhoud waardering. Het is in de boekhandel te koop voor ƒ 15,-
In de decemberdagen bleek het nogal eens als geschenk gekocht te worden. Een idee voor verjaardagen? Er is nog een beperkte voorraad.

Veldnamenonderzoek
Het veldnamenonderzoek voor Eibergen en de buurtschappen, (de kadastrale gemeente Eibergen), nadert zijn voltooiïng. Coördinator Herman Landewers is nu druk bezig, de gegevens van de kaarten over te brengen op de fiches. Eind deze winter is hij een heel eind op weg. In Beltrum werd nog weinig vooruitgang geboekt.
Toch hopen we ook daar een team van veldwerkers te vinden, zodat ook de kadastrale gemeente Beltrum ter zijner tijd kan bogen op een geslaagd veldnamenonderzoek, zodat ook in Beltrum een aantal oude namen aan de vergetelheid zal zijn onttrokken.

In Memoriam
Het team van veldwerkers werd deze herfst geconfronteerd met het overlijden van twee veldwerkers, die de afgelopen twee winters trouw op pad waren geweest om te helpen bij het vastleggen van de oude veldnamen. Beide hadden samen met hun partner de hun toebedeelde wijk inmiddels afgewerkt. Het resultaat van hun werk zullen ze helaas niet meer zien. En dat spijt ons zeer. We denken met warme genegenheid terug aan beide: aan Hendrik Jan te Raa, die op 11 oktober overleed en aan Johan Vrieze, die ons zeer plotseling, op 11 december, ontviel. We zullen hem, de verzamelaar en aandrager van alles wat met historie te maken had, node missen.
Wij gedenken beide werkers met dankbaarheid voor hun vrijwillige inzet ten bate van het veldnamenonderzoek, een voor de historie van Eibergen niet onbelangrijke zaak.

Hennie Wesselink overhandigt in het bijzijn van Riek Beskers (rechts) het eerste exemplaar van "Folklore en Vroomheid in Berkelland" aan Nelly Odink, de dochter van Hendrik Odink. (coll. G.H.Braakhekke)

Eibergen
Herv. Pastorie en Postkantoor

Van Pastorieën, Herders en Heren

Het verhaal van een Pastorie (1904-1989).
Ze werd gebouwd op slechts een steenworp afstand van het riante herenhuis, dat de pas tot burgemeester benoemde vrijgezel Gerrit Herman Smits een jaar tevoren, in 1904,voor zich had laten bouwen de nieuwe pastorie van de Hervormde gemeente. Hoewel eveneens een "herenhuis", kon het in uitvoering en omvang niet wedijveren met dat van de nieuwe burgemeester. Er werd dan ook geen comité gevormd zoals in de zestiger jaren, toen het "Smitshuis" dreigde onder de slopershamer te vallen. Werd de afbraak van de villa Smits destijds verijdeld, de pastorie mag worden gesloopt. Haar rol, in wat men tegenwoordig de "zachte" sector noemt, was al meer dan 25 jaar uitgepeeld. In 1959 werd de pastorie opgekocht door de Rotterdamsche Bank, later gefuseerd tot AMRO-Bank. De vroegere suite, meer dan 12 meter lang, diende vanaf toen voor de geldhandel, de andere helft van het gebouw met bovenverdieping werd woning van de kassier.
Bijna 85 jaar, sinds 15 juli 1905 stond de villa daar, aanvankelijk naast het oude schoolgebouw, dat toen nog als gemeentehuis diende bij gebrek aan beter.
Pas in 1959, toen dat vroeg-19e eeuwse bouwwerk werd afgebroken, ontstond het kerkplein, zoals we dat nu kennen. De kerkvoogdij behield de achtertuin, groot genoeg om daarin de huidige pastorie te bouwen, die dus dateert van 1959. En wie wil ontkennen, dat dit door architect Jans ontworpen gebouw beter past bij het gotisch kerkgebouw dan het herenhuis uit 1905, dat een laat produkt was van de burgerlijkheid van de 19e eeuw met zijn uitdrukkelijke standsverschillen?
Het was dan misschien ook kenmerkend voor het denken van die tijd, dat men voor de predikant, die toch tot de "herenstand" gerekend mocht worden,zij het steeds minder door afkomst dan door studie, een woning bouwde, die meer met die stand overeenkwam dan de oude, onaanzienlijke pastorie.
In de vijftig jaar,dat de villa als pastorie dienst deed, woonden er vier predikantsgezinnen in. Ds. H.Gordeau verhuisde in 1959 naar de nieuwe pastorie en was blij van de hoge jaarlijkse energierekening af zijn, want de zalen van kamers met hun hoge plafonds eisten 's winters veel brandstof. Dat ondervond Ds.G.Moen (1943-1946), in de laatste oorlogswinter, toen men van kolenaanvoer verstoken was. Men zat bij één kacheltje in de keuken te kleumen toen. Gelukkig beleefde deze predikant ook die onvergetelijke warme lente van 1945, het jaar van de bevrijding.
Zeer honkvast was Ds.C.P. Boorsma, die de pastorie bewoonde van 1910 tot zijn emeritaat in 1943.
De pastorie werd gebouwd tijdens de tienjarige ambtsperiode van ds J.A.Wensinck.(1899-1909), voor wie het ambt zo zwaar was, dat hij het in 1909 voortijdig neerlegde.

Op een met de hand geschreven oorkonde, in de muur ingemetseld, staat te lezen:

Deze pastorie is volgens besluit van de gecombineerde vergadering van kerkvoogden en notabelen der Hervormde Gemeente Eibergen d.d. 18 Augustus 1904, gebouwd volgens het ontwerp van den architect J.B. Radstake uit Enschede door den aannemer Bernard Olthof uit Eibergen

Kerkvoogden waren:

Gerrit Jan ten Cate, president, Gerrit Hermanus Smits, Hendrik Jan Meijers,Jan Hendrik Meijer en Gerrit Ernst Hendrik ter Braak, secretaris

en notabelen

Jan Derk te Biesebeek, Hendrikus Johannes Hagens, Gerrit Jan Reimelink, Gerrit Jan Kolthof, Jan Olthof, Willem Ezerman, Herman Cremer.

De predikant dezer Gemeente was toen Ds.Johannes Albertus Wensinck.

De kerkeraad bestond uit de ouderlingen en diakenen Berend Hendrik Blankvoort, Gerrit Jan Hagedoorn, Gerrit Jan ter Aardt, Derk Reimelink, Arend Jan Scholten, Arend Jan Grijsen,Hendrik Jan Meutstege.

De bouw is aangevangen 5 December 1904 en zal geëindigd zijn 15 juli 1905.

De aanneemsom bedroeg f 9644, waarvan in de gemeente was gecollecteerd f4698,10.

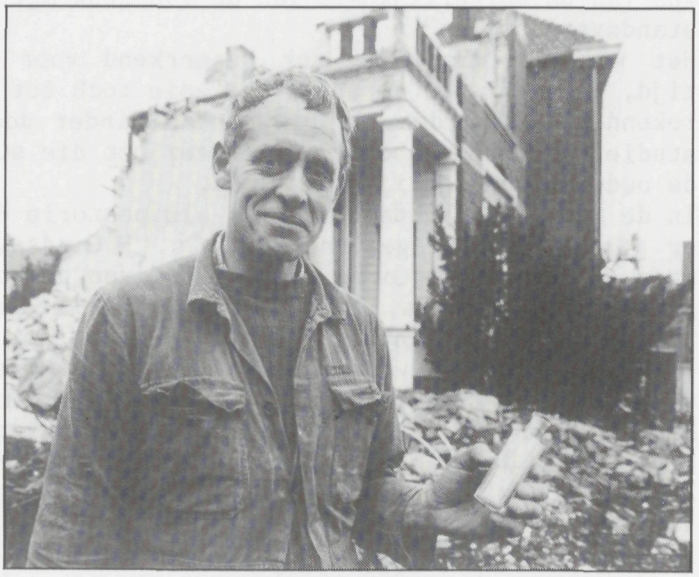

Hans Jansen toont het flesje met oorkonde, dat gevonden werd in de spouw achter de ingemetselde "eerste steen". (coll. G.H.Braakhekke)

De financiële gegevens geven aanleiding tot wat overpeinzingen. Het blijkt, dat toen, evenals nu, het tot stand komen van kerkelijke gebouwen in hoge mate afhankelijk was van de vrijgevigheid van de gemeenteleden. Toen in 1968 "De Huve" zou worden gebouwd, leverde een aktie onder de gemeenteleden een bedrag op van twee ton op een bouwproject, dat 6 ton zou gaan kosten.
Daarbij vergeleken was de opbrengst van 1904 niet slecht. Maar, als men bedenkt, dat burgemeester Smits alleen ƒ2000 voor zijn rekening nam, gevolgd door G.J. ten Cate met ƒ 400, dat daarnaast nog eens 4 gegoede burgers en een enkele boer samen zorgden voor ƒ750, dat ds Wensinck van zijn traktement van ƒ 1400 per jaar een bedrag schonk van ƒ 150, terwijl de overige kerkvoogden, notabelen en kerkeraadsleden, samen 13 in getal ruim ƒ 400 toezegden, dan blijkt, hoe groot de inkomensverschillen destijds waren. Er zat hoegenaamd geen geld onder de mensen. Slechts twee boeren gaven meer dan ƒ 100. De overigen,ogenschijnlijk toch tot de welgestelden behorend, konden niet meer dan tussen ƒ 2 en ƒ 20 voor dit doel missen. Arbeiders en werklieden moesten het laten bij een bedrag van ƒ 1 of minder. Die gulden werd dan ook nog in twee keer geïnd, de eerste twee kwartjes direct, de laatste twee, als het gebouw onder de kap gebracht zou zijn.
De gaven waren vrijwillig, zodat men niet kan beoordelen of ieder relatief even diep in de buidel tastte. Bij dit soort geldwervingsakties is men ook in hoge mate afhankelijk van de motivatie van de onderscheiden gemeenteleden.

Aan- en Uitbesteders.
Op 17 november 1904 werd het aanbestedingscontract tussen aan- en uitbesteders getekend. de partijen zijn de aannemer B. Olthof en de kerkvoogden de "Nederduitsch Hervormde Gemeente", zoals de Herv. kerk destijds officiëel heette.
De aanneemsom bedroeg ƒ 8700. Maar volgens de ingemetselde oorkonde was het eindbedrag, met de bijkomende kosten van architect en opzicht b.v. ƒ 9644.
Voor de zekerstelling van zijn solvabiliteit moest Olthof twee borgen hebben. Dat werden J. Olthof, mr. metselaar (zijn zoon) en J.G. Blankvoort, mr. timmerman. Beide firma's bestaan nu anno 1989, nog. Men komt ze als aannemers op kerkelijk erf later in de 20e eeuw opnieuw tegen. J. Olthofs zoon, B.Olthof, bouwde in 1957 de pastorie aan de Groenloseweg en J.G. Blankvoort & Zn bouwde in 1959 de pastorie aan het huidige kerkplein.
Het bouwen van de toch respektabele villa duurde in die dagen nauwelijks langer dan thans. In een goed half jaar was alles gereed. Het bouwwater verdampt tegenwoordig niet sneller dan toen. Van meibomen of pannenbier lezen of horen we nergens, maar op 15 juli kon ds Wensinck de nieuwe pastorie betrekken.

Het bestek van de bouw, beschreven in een keurig ingenaaid boekwerkje van 48 pagina's, geeft een goed inzicht van gekozen materialen en te volgen werkwijze.

Spouw.
Om vochtigheid tegen te gaan, waaraan de oude pastorie zo leed, werden de zuid- en westgevel, waar de regen vandaan komt in spouw opgetrokken tot de tweede balklaag. Dat wekt verbazing, want pas in de dertiger jaren werden spouwmuren voorschrift.
De kopstenen, die buiten- en binnenmuur moesten verbinden, moesten vooraf warm worden gemaakt en in koolteer gedompeld worden, (om doorsijpelen van water tegen te gaan?)
De opgaande buitenmuren moesten in halfsteens of kruisverband worden gemetseld. (Deze mededeling is voor metselaars, die nog veel meer soorten verbanden kennen). De voegen moesten te lood boven elkaar en de andere nauwkeurig waterpas gelegd worden.
Metselkalk had men in soorten: Doornikse kalk, Brohler of Andernachs traswerk en Maaskalk voor stucadoorswerk. De kalk moest op het werk worden "gelescht" (afgeleid van het Duitse löschen voor blussen).
De menging van de specie, die in 9! soorten voorgeschreven werd, moest op het werk plaats vinden om controle mogelijk te maken. Er waren 3 soorten dorpels voorgeschreven: buitendorpels van Escausijnschen steen(hardsteen uit België) voor raamdorpels en raamlateien Bentheimer zandsteen en binnendorpels moesten van eiken zijn. Het hout voor buitenmoest van green zijn, voor binnen kon met vurenhout worden volstaan.

Architectenjargon.
Scharnieren op de deuren werden kenieren genoemd. De deuren moesten voorzien zijn van Engelse rolsloten en van krukken van hoorn. De kapbetimmering levert een groot aantal benamingen uit het timmerliedenjargon op, zoals: kapbeenen, blokkeels, gordingen, hoek- en keelkepers, keeplatten, en uitgekeepte vullatten. Verder komen we nog tegen: architraven rondom de dagbetimmeringen en sloven en slapers onder de dakvensters 10 x 15 cM.
Koning, keizer, admiraal...
De 2 privaten, zo heette "dat" toen nog, moesten betimmerd worden met vaste onderbrillen met deksel en schuifbare bovenbril. Dat werden dus ouderwetse poepdozen. Van W(ater)Closets) was nog geen sprake. Men kende al wel een stankafsluiterconstructie.
Wijntje en Trijntje.
Dat men in het bestek dacht aan een vast kolenhok en een turfbak in de keuken, spreekt haast vanzelf, maar dat er in de kelder een wijnkast moest worden gemaakt, lijkt een teken, dat de predikant tot de "heren" gerekend werd.
Op zolder (onder het dakraam)werd een "meidenkamer" afgetimmerd. groot 2.60 x 4.00 m."Zoveel mogelijk van oud-afkomend materiaal"

Dat was toch mooi voor Trijntje! In het domein van de meid, keuken en kelder, werd goed gesorteerd afkomend materiaal voorgeschreven. Dus van de afbraak van de oude pastorie. Het te verven hout moest zes bewerkingen ondergaan: gronden, stoppen, plamuren, in de verf schuren, bijplamuren en dekkend afgronden. Aflakken zou pas na 1 of 2 jaar geschieden. De timmerman had te zorgen, dat dode knoesten in het hout niet voorkwamen en andere kwasten voldoende diep werden uitgehakt, om mooi glad verfwerk mogelijk te maken.
De verfstoffen moesten op het werk met gekookte en ongekookte lijnolie worden vermengd. Zo moest geknoei onmogelijk worden.
Het huis kreeg twee pompen, want waterleiding was er nog niet, en een elektricien kwam er ook niet aan te pas. Men leefde nog in de tijd van de petroleumlampen.
Boven het dak staken een drietal schoorstenen uit, nodig voor de kachels in de suite met de porte-brisee (het chique woord voor houten harmonika-deuren tussen woonkamer en salon).
De waranda aan de westzijde, als een soort tuinkamer naast de woonkamer en salon, hoorde bij het beeld van een herenhuis in die dagen. Wie kon toen voorzien, dat zo'n riant huis al na 50 jaar, ondanks de gestegen welvaart, niet meer begeerd werd als pastorie o.a. vanwege de hoge woonlasten? Het bleek toen nog ƒ 25000 waard. In 1989 was het geen cent meer waard. Het werd afgebroken.

De Voorgeschiedenis.
Aan verwezenlijking van bouwprojecten gaat meestal een historie vooraf. Die kan kort zijn, maar soms ook lang. Wie herinnert zich niet de zeer langdurige worsteling die aan de bouw van ons nieuwe gemeentehuis vooraf ging? En de laatste restauratie van de N.H. kerk had een aanloop, die duurde van 1956 tot 1970.
Bouwplannen hebben een rijpingsproces nodig. Er wordt heel wat gediscussieerd tussen voor- en tegenstanders. Achtergrond van deze discussies is meestal: "Hoe moeten wij aan de centen komen?" En angst voor verkwisting speelt ook nogal eens een rol.
Begrijpelijk, want zelden is het nodige kapitaal zomaar voorhanden. Afschrijvingen op gebouwen worden zelden gereserveerd voor vernieuwing. Ze gaan meestal op aan andere behoeften.
Oud-burgemeester W.H. Smits, de op één na laatste uit een oud Eibergs regentengeslacht, dat meer dan een eeuw lang een prominente plaats in Eibergen innam, kon er van meepraten, hoe financiële bezwaren tot uitstel van nieuwbouw leidden.
Al in 1874 had hij een poging gewaagd, de oude pastorie door een nieuwe te vervangen, maar dat bleek toen niet haalbaar.
Nu, dertig jaar later, was hij weer president-kerkvoogd na zijn aftreden als burgemeester in 1903.

Op 21 maart 1904, er was blijkbaar maar één agendapunt, zoals zo vaak op de kerkvoogdijvergaderingen van toen, stelde hij ter discussie "de meer en meer dringend wordende noodzaak om maatregelen te nemen voor de verbouwing van onze tegenwoordige pastorie". Aldus het verslag van de secretaris, notaris G.E.H. ter Braak. Ook hij hoorde tot het college en vervulde gedurende een lange reeks van jaren de functie van secretaris. Moest men verbouwen of nieuw bouwen? Het was bekend, dat de pastoriebewoners steeds meer klaagden over de vochtigheid in het oude huis. Reno vatie zou dat euvel niet verhelpen.
De grondslag was te laag, wist men. Was dit de reden, waarom de nieuwe pastorie zo hoog boven het maaiveld kwam te liggen, of hoorde de hoge stoep bij de voornaamheid, die men de villa wilde meegeven?
Na kort beraad werd er een commissie gevormd om een plan te maken: W.H.Smits, G.J. ten Cate, J.H.Meijers (van het niet meer bestaande erfgoed Kremer in Mallem), J.Olthof, de aannemer en notaris ter Braak namen zitting in de commissie.
Op 27 juni 1904 kwam het college dan opnieuw bijeen. Het zou een ongekend druk vergaderjaar worden. De voorzitter, oud-burmeester W.H.Smits blijkt intussen overleden. Daar werd ter vergadering geen melding van gemaakt; men constateert het, doordat in de notulen niet de naam van de vader W.H., maar die van zoon G.H. Smits als één van de aanwezige kerkvoogden wordt genoemd. Hij volgde zijn vader dus niet alleen op als burgemeester, maar ook als kerkvoogd en zette zo een oude traditie voort.
Als voorzitter blijkt G.J. te Cate, directeur van de Stoombleekerij, voortaan op te treden, daarmee een traditie inzettend, die meer dan zestig jaar zou duren, want ook zijn zoon en kleinzoon bekleedden tot ver in de 20e eeuw ononderbroken functies in het college van kerkvoogden en notabelen.
De vergadering besloot aan architect J.B. Radstake uit Enschede opdracht te geven tot uitwerking van twee plannen:
a. herstel en verbouwing van de oude pastorie en
b. een plan voor een geheel nieuw te bouwen pastorie.

Reeds op 18 augustus legde de architect zijn bevindingen voor. Herstel en vernieuwing zou ƒ 6000 kosten, een nieuwe pastorie werd begroot op ƒ 8000.
Men besloot tot het laatste. Maar,om aan het nodige geld te komen, besloot men tevens een lijstcollecte te houden onder de leden van de Hervormde gemeente. Ter vergadering zegden acht kerkvoogden en notabelen spontaan hun bijdrage toe. Totaal een bedrag van ƒ 2690. Maar wij weten inmiddels, dat het totaal bedrag werd geflatteerd,doordat burgemeester Smits in zijn eentje ƒ 2000 voor zijn rekening nam en drie andere kerkvoogden samen ook nog eens goed waren voor ƒ 600. Ook de kerkeraadsleden deden daarna hun duit in een openbaar zakje. Dat leverde echter

"slechts" ƒ 227 op. Kerkeraadsleden werden blijkbaar uit wat minder gegoede kringen gerecruteerd dan de kerkvoogden,al moesten ze natuurlijk wel in achting staan.
Men ging met vijf lijsten op pad. Elke lijst werd aangevoerd door de namen van de leden van de drie colleges. Was dat een uitdaging aan de andere boeren en burgers in de gemeente om net zo grif in hun beurs te tasten? Dan kende men de inkomens-posities van Eibergen slecht. Slechts een drietal eveneens in villa's wonende burgers gaven honderd gulden of meer en slechts één boer. De Eibergse boeren waren niet als die Hollandse waarover de dichter uit die tijd C.A.S. Adama van Scheltema in zijn gedicht "De Dijk" schreef:

Die holderdebolderden over den dijk
In hun hossebossende sjeezen-
Die reden hun glanzende peerden te kijk,
En hun wijf in heur zondagsche wezen,
En die klapt' hunne zweep
En die dachten maar:"krak,
Hoort ge die rijksdaalders wel in mienen zak!"

Na een week al was men rond geweest. Men had ƒ 4648,10 bijeen. De boeren hadden de uitdaging gelaten voor wat ze was en hielden de hand "op de knippe". Of er waren maar heel weinig rijke boeren in Eibergen.
Er gaapte een tekort van zeker ƒ 4000, als men rekening hield met bijkomende kosten. Toen deed de notaris een lumineus voorstel, dat later in de kerkelijke geschiedenis van Eibergen navolging zou vinden: De kerkvoogdij had door regelmatige grondverkopen in de vorige eeuw als gevolg van de voortdurende uitbreiding van het dorp, gelden belegd in het fonds Nationale Schuld. Tegen een rente-opbrengst van 2½% 's jaars. De secretaris deed het voorstel, ƒ 5000 van dit kapitaal te verkopen" en wel "aandringend" op de volgende gronden:

1. Nergens kon men geld lenen tegen zo lage rente en men hoefde naderhand niet af te lossen.
2. Het geld was indertijd vastgezet om te dienen als een fonds voor onderhoud van de pastorie. Het werd dus niet aan zijn bestemming onttrokken,
3. Burgemeester Smits, tevens kerkvoogd, stelde zijn net ledig gekomen woning beschikbaar als huisvesting van de predikant tijdens de bouw van de nieuwe pastorie. Zo'n kans deed zich niet gauw weer voor.

Wie kon er tegen deze argumenten op? Niemand dus! En toch, men was er nog niet, zoals spoedig zou blijken.
Op 11 november 1904 des namiddags te 3 uur vond de aanbesteding

plaats. Het resultaat was teleurstellend. De aanneemsom bedroeg ƒ 9444 tegen een ramingvan de architect van ƒ8000.
Op 14 november vergaderde men al weer! Ondanks het feit,dat men de bijkeuken al wegbezuinigd had, men liet een oud schuurtje dan maar staan, en goedkopere glassoorten en metselstenen ging toepassen, waardoor de begroting tot ƒ 8700 was gedaald, moest men rekenen op een eindbedrag van ƒ10.000.
Het tekort dreigde nu zo groot te worden, dat zelfs de notaris-secretaris wilde afzien van realisering van het plan.
J.H.Meijers van "Kremer",zag de bui ook al hangen. Hij sprak de vrees uit,dat een dergelijk tekort het gevaar in zich droeg van overgang naar een jaarlijkse verplichte omslag (bijdrage naar inkomen) onder de gemeenteleden, om de tekorten te kunnen dekken.En dat zou wel eens kunnen betekenen, dat vooral een aantal gegoede ingezetenen "zich als lid zou laten schrappen", betoogde hij. Bijdragen aan de kerk moesten vrijwillig blijven.
(De dreigende omslag is er later in de 20e eeuw toch gekomen en in de 70er jaren weer afgeschaft.)
De president, G.J. ten Cate, liet zich echter niet zomaar uit het veld slaan. Hij toonde zijn kwaliteiten als bestuurder en verdedigde de noodzaak van het plan. Hij stelde voor, om tot een bedrag van nominaal ƒ 7000 aan Nationale Schuld te verkopen in plaats van de ƒ 5000 waartoe al eerder was besloten. Door het lage rentepercentage betekende dat een inkomensverlies van "slechts" ƒ 175 per jaar. Dat leek overkomelijk. Men bedenke echter wel, dat de totale geldomzet van de jaarrekening van de kerkvoogdij destijds niet meer dan ƒ 1500 bedroeg. Dus die ƒ175 betekende een inkomstendaling van 12%. Die moest dan wel "vrijwillig" opgebracht worden. Rekende men destijds liever op vrijgevigheid ad hoc van enkele "weldoeners" dan op "samen delen" naar draagkracht? Hoe zou dat nu zijn?
In elk geval, G.J. ten Cate redde het plan en de pastorie werd gebouwd.Toen alles gereed was, stond men voor de laatste, pijnlijke verrassing, die de secretaris veel werk bezorgde. Het Provinciaal College van Toezicht maande de kerkvoogdij tot het inzenden van de jaarstukken. Toen bleek, dat de administrateur Wormeester de boeken in 1905 niet tijdig gereed had gehad. Hij kon zijn nalatigheid ook niet meer herstellen,want hij was verongelukt. Door de trein overreden!

Het Pastoriehuis, dat nog Weeme heette.
Hoe lang de vorige pastorie er gestaan had, voor ze werd afgebroken, weten we niet. Maar ze was wel oud en meermalen verbouwd. Hoe ze er aan het eind van de 19e eeuw uitzag, weten we uit het

Een opname van de vroegere Weeme of predikantswoning, van vóór de eeuwwisseling. (coll. W.J.Heinen)

boekje van F.J. de Leeuw uit 1970: "Eibergen in oude Ansichten". Een huis met grijze bepleistering (tegen het vocht).
Het pand stond er al van voor de Franse Tijd en had als eerste bewoner mogelijk ds. B.Smits gehad. Misschien zelfs wel diens voorganger ds. R. Plegher. Ds Smits was opgegroeid als buurjongen van ds Plegher. Pas na de Franse Tijd werd tussen de kerk en de pastorie de oude school gebouwd. Voordien lag de pastorie dus aan het kerkplein. Omdat de omliggende gronden vanouds grotendeels behoorden tot de pastorij- en kerkegoederen, was het een geschikte plek voor een predikantswoning, die toentertijd nog vaak Weeme genoemd werd, zoals blijkt uit een officiëel stuk, geschreven en getekend door G.Smits, kerkvoogd uit die dagen.
De predikant was in die dagen ook nog half boer. Hoe moest hij anders met zijn gezin de winter doorkomen? Men leze, wat H.Odink schreef over ds Buekers uit Rekken, in Kroniek van de Gelderse Achterhoek, pag. 144 ev.

Inventaris Pastorijgoederen.
In een "Staat en inventaris van alle pastorijgoederen, baten, schulden en lasten der Hervormde Gemeente van Eibergen",opgemaakt in 1835, namens en ten behoeve van de Provincie Gelderland , de Burgerlijke, zowel als de Kerkelijke Gemeente Eibergen, wordt het huis in de le Afdeeling, Goederen en baten als volgt omschreven:

"Een huis en erve nr.88 met den daarachter gelegen tuin, kennelijk staande en gelegen te Eibergen aan de noordzijde der straat, zijnde het pastorijhuis en tuin, en bestaande uit de kadastrale percelen nr 202 en 203 van sectie D der gemeente Eibergen, waarvan het eerste met eene inhoudsgrootte van 5 roeden en 20 ellen en het andere, den tuin, met eene inhoudsgrootte van 16 roeden en 80 ellen op de kadastrale registers voorkomt, zijnde onbelast."

Opmerking: Het valt in deze beschrijving op, dat men al wel de kadastrale gegevens hanteerde (het kadaster werd in 1811 ingesteld), maar niet de nieuwe lengte- en oppervlaktematen, terwijl toch het metriek stelsel al in 1816 was ingevoerd. Een roede was 3,74 m, en een el 68 cm. Een vierkante roe zo'n 14 m^2. Hoe groot was de tuin? We komen er niet uit. Het gebruik van oude oppervlaktematen duurde nog lang, want nog in 1855 werd "in den esch" een stuk grond aan oud-burgemeester Koentz verkocht, waarvan de afmetingen ook nog in roeden en ellen werden aangegeven.
De pastorijgoederen (met de opbrengst daarvan moest de predikant zijn rijkstraktement aanvullen), vermelden verder een stuk bouwlands in den Koem, een stuk weilands en een stuk bouwlands in den Mors en twee koeweidens in de Wemermaat.(door de predikant verpacht aan de heer G.Smits, kerkvoogd, voor ƒ 22,55 per jaar.

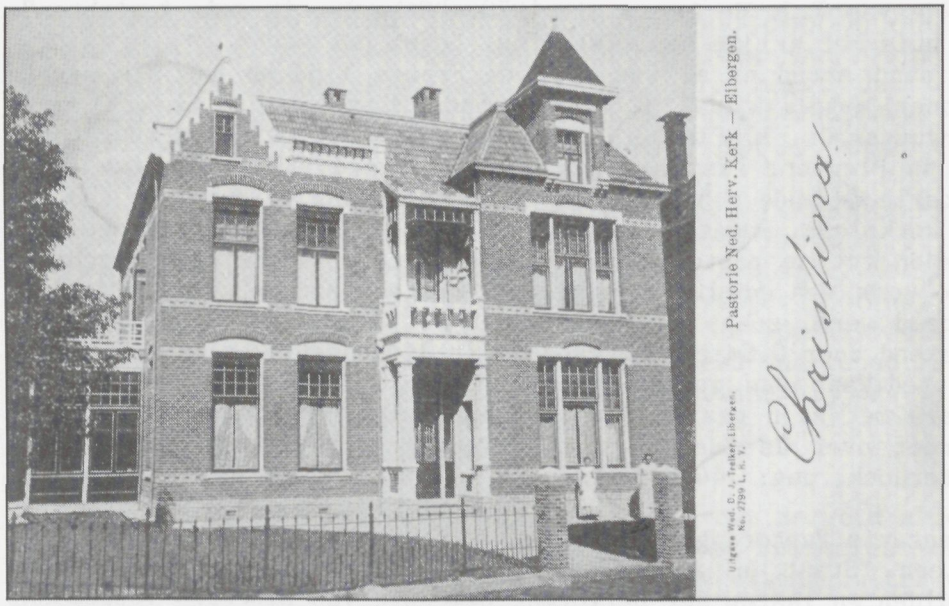

Ansichtkaart uit 1906, verzonden door ene 'Christina' aan Den Heer Kappers, Mr. Koperslager te Winterswijk. Portokosten 1 cent. (Coll. J.Baake)

Het bouw- en weiland in den Mors en het stuk tegen den Koem,(even ten westen van de oude dorpskern, had de predikant zelf in gebruik. Zijn inkomsten daar uit werden getaxeerd op resp. ƒ17,40 , ƒ 0,40 en ƒ 4,97.
Verder waren 36 boerenerven belast met "eenen jaarlijkschen uitgang" van een rookhoen. Rook- of mishoenders waren begrippen uit oude tijden, toen landsheren en kerkheren belastingrechten hieven in natura. Pastoors en later ook predikanten werden eerst geheel, later gedeeltelijk, in natura betaald. Dit recht leek in onbruik te raken,want er staat bij vermeld, dat er in 1820 slechts 28 nog aan hun verplichting voldeden. De predikant spande zich blijkbaar niet erg in voor invordering ervan. Zie ook "Kostgangers van Onze Lieve Heer" pag. 28.
Tenslotte werd een twintigtal huizen in het dorp Eibergen ten behoeve van de predikant belast met "thijnsen", die varieerden van 1 duit (= 5/8 cent) tot 8 stuivers. Samen goed voor ƒ1,73 1/8 waarvan de koster ƒ0,50 kreeg uitgekeerd voor de "inbeuring".
Al sinds 1822 had het halve huisje van Bouwmeester zijn ene duit niet meer in het zakje gedaan en sinds 1815 had H. Samson (een Jood) zijn 1½ stuiver in de zak gehouden. Er was sinds de Franse Tijd scheiding van kerk en staat en vrijheid van godsdienst. Dus nam hij de vrijheid, niet meer te offeren voor de in standhouding van de Hervormde kerk, waaraan voordien elke burger geacht werd bij te dragen.
Het was een belangrijk stuk, want het werd ondertekend door alle kerkvoogden van toen : H.Veldink, G.Smits, R.Hagens, C.H. Koentz en D.Bennink en de notabelen: G.J. ten Cate, D. van Erps Reerink, J.Bisperink en W.Boerman. De kerkeraadsleden van toen: H.J. Ter Haar, E.Boevink, ter Braak, R.Hagens (die ook kerkvoogd was), B. Hamersteen, H.Scholten, J.E.Sieverdink?, J.G.Smits en als laatste A.J.Gooszen, de predikant.

Ned. Hervormde Kerk. Een Koningskind.
Na de Franse Tijd bleef de godsdienstvrijheid, maar de Ned. Herv. kerk bleef voorlopig wel de bevoorrechte kerk. Koning Willem I was er veel aan gelegen, om de greep op het kerkelijk gebeuren niet te verliezen. Het ging hem daarbij niet zozeer om de bewaking van de strikt religieuze zaken, als wel om via een ambtelijke structuur greep te houden op het beheer van het omvangrijke bezit aan onroerend goed der kerk, en de diaconale taken, vaak eveneens bekostigd uit omvangrijk bezit.
Daardoor had de kerk een belangrijke positie in de samenleving.
Via een Algemeen Reglement voor het Bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden werd de verhouding tussen kerk en staat nauwkeurig geregeld.

Elke financiële transactie, van grondverkoop tot het vaststellen van de beloning van de kerkelijke ontvanger,had de goedkeuring vooraf nodig van het Provinciaal College van Toezicht op het beheer der goederen van de Hervormde gemeenten.
Wie kregen het voor het zeggen in de kerk van Eibergen? Het college van notabelen, bestaande uit 6 personen, dat uit haar midden vijf kerkvoogden koos als dagelijks bestuur. De kerkeraad bestond uit de predikant en 7 kerkraadsleden. Kerkeraad en kerkvoogdij hadden over en weer geen inspraak. De colleges hadden het recht van coöptatie, ze konden zichzelf aanvullen. De notabelen in Eibergen werden echter via een kiezerslijst, die de namen van de stemgerechtigden bevatte, gekozen. Deze gang van zaken had iets weg van de vroegere verkiezingen van gemeenslieden en burgemeesters, die immers ook in kerk en garfkamer plaats vonden?
Decennia lang werden de colleges "bemand" door een kleine bovenlaag van de Eibergse burgerij en enkele "grotere" boeren. De notabelen kozen (met gesloten briefjes) de kerkvoogdijleden: per traditie drie gegoede burgers en twee boeren, die vergaderden in de geërfdenkamer van de kerk, zoals in de notulen staat te lezen. Eigengeërfd was in het Achterhoeks gearfd. Ze kwamen dus samen in de gearfdenkamer. Waarschijnlijk werd dit woord verbasterd tot: **garfkamer.** Maar ze vergaderden ook wel eens bij iemand thuis of ten huize van den kastelein Elbrink (1856).

Regeling t.a.v. Domaniale Plichten.
Ook in Eibergen kreeg men te maken met de gevolgen van de nieuwe financiële verhouding kerk en staat.
Op 23 april 1823 werd er een regeling getroffen ten aanzien van het onderhoud van de pastorie. Al tijdens de Bataafsche Republiek was de scheiding van kerk en staat uitgesproken. Maar er waren geen regelingen getroffen in de woelige tijden tussen 1795 en 1815. Ook mogen we aannemen, dat het onderhoud van de pastorie gedurende die tijd verwaarloosd was.
Het is waarschijnlijk aan de aktiviteit van burgemeester van Heeckeren te danken, dat in 1823 er een regeling tot stand kwam, waarbij het achterstallig onderhoud en de onderhoudsplicht werd afgekocht. Er ligt een contract:

> "Tusschen den Heere Staatsraad, Fannius Scholten, belast met het ten einde brengen der hem opgedragen domaniale zaken, gepresenteerd door den Heere G. van Riemsdijk, Directeur der registratie en domeinen, ter eenre en Mr. Pieter Reinhard Johan Wild van Heeckeren en Gerrit Smits, gecommitteerden door de hervormde gemeente te Eijbergen, ten dezen speciaal benoemd, ter anderer zijde, door tusschenkomst van den Heer PRJM van Heeckeren, Schout des Ambts Eijbergen, En onder toezicht van den Heer I.Baron van Pallandt, gecommitteerde uit de Gedepu-

teerde Staten der Provincie Gelderland, onder hoogere definitieve goedkeuring aangegaan."

Artikel 1 van dit accoord luidt

"In plaats van de verplichtingen, welke het bestuur der domeinen met betrekking tot het opbouwen, vernieuwen, repareren en onderhouden van het pastoriehuis binnen de Gemeente Eijbergen moet vervullen, zal aan de Contractanten ter andere zijde, ineens, bij wijze van afkoop, worden uitgekeerd,
1e Een Somma van eenduizend vijfhonderd Gulden in kontante penningen, en
2e van een kapitaal van vierduizend gulden in werkelijke Nationale Schuld, ten laste van het Rijk, rentende 2½ pCt welke laatste ten name van de fabriek der kerk van de hervormde gemeente te Eijbergen op het grootboek zal worden ingeschreven, en waarover de interest met 1en july 1822 zal ingaan."

En dan volgen nog enkele voorwaarden over de betalingstelling. Uit het slot van het stuk, gecontracteerd binnen de gemeente Zutphen, met de uitdrukkelijke vermelding:

"onder tusschenkomst van den Heer PRJW van Heeckeren Schout des Ambts Eijbergen, en in 't bijwezen van het gecommitteerde lid uit de Gedeputeerde Staten van Gelderland."

blijkt, dat niet alleen het rijk, maar ook provincie en burgerlijke gemeente Eibergen door deze afkoop geen geldelijke steun meer zullen verlenen voor onderhoud van de pastorie. Dat was voordien dus wel het geval.
Voortaan kon de hervormde gemeente alleen nog aanspraak maken op een constante bijdrage van het Rijk in het predikantstraktement. Nieuw te vormen gemeenten en nieuw te stichten predikantsplaatsen werden van dit voorrecht uitgesloten. Het rijkstraktement, dat Eibergen vanaf 1816 ontving en in 1989 nog ontvangt, is ƒ664 per jaar. Het is nooit verhoogd. Het Rijk poogt al jaren ook deze bedragen af te kopen in een bedrag ineens, maar is daarin tot heden niet geslaagd.
Opmerking: Burgemeester van Heeckeren was bij deze transactie betrokken in twee hoedanigheden: als gecommitteerde van de kerkvoogdij en als "Schout des Ambts Eijbergen" Met deze titel had koning Willem I de door hem benoemde burgemeesters versierd.
In Gelderland stonden boven deze schouten weer 17 hoofdschouten. De democratie stond nog maar in de kinderschoenen.

Herstel en Vernieuwing der Weeme.
Hoe we ons het oude pastoriehuis, of Weeme, zoals oud- vrederechter G. Smits nog schreef in 1823, moeten voorstellen, weten we niet. Er is geen plaatje van. Wel uit veel later tijd. Maar door een paar verbouwingen was het aanzicht nogal gewijzigd.
In elk geval was ze er in 1823 slecht aan toe. Net als de kerk. In de Franse Tijd (1795-1813) was de scheiding van Kerk en Staat afgekondigd, maar het bleef in die chaotische tijd onduidelijk, wie er nu voor beheer en bestuur verantwoordelijk was.
Daardoor, en waarschijnlijk ook door de algemene verpaupering,was jarenlang het onderhoud van de kerkelijke gebouwen verwaarloosd.
Het zou nog tot 1823 duren, voordat, zoals we zagen,de dienst der domeinen met de kerkvoogdij tot een overeenkomst kwam omtrent de onderhoudskosten van de pastorie en de afkoop daarvan. Die afkoop gaf de kerkvoogdij eindelijk wat middelen om wat te doen aan verbetering. Er werd toen voor ƒ 1935,10 aan het huis hersteld en vernieuwd. In het kerkelijk archief vonden we een rekening, die niet alleen de kosten van gebruikte materialen en de werklonen vermeldt, maar ook een omschrijving geeft van de verrichte werkzaamheden. Helaas ontbreekt een tekening, zodat het moeilijk blijft, zich een ruimtelijke voorstelling van het huis te maken. Maar toch kan men met enige fantasie een eind komen.
Hoogstwaarschijnlijk is het van oorsprong een huis geweest met het aanzicht van een boerenhuis, zoals nog eind 19e eeuw er verscheidene in de Dorpsstraat stonden. Een huis dus met lage zijgevels en relatief veel dak en met de achterkant naar de straat zodat men via de deel binnenkwam. Wij krijgen de indruk, dat het huis in 1823 die oervorm niet meer geheel had. Het had nog wel een schuur aan de straatzijde. Maar er was ook een gang. En die werd in 1823 verlengd tot aan de keuken(= woonkamer), die aan de noordwestzijde gelegen moet hebben. Evenals de achterkeuken.
De buitengevels waren slecht. De buitengevel aan de oostzijde moest opnieuw worden ingevoegd en aangestopt. De weerkant was er nog slechter aan toe, want de opdracht was: "het fondament van achterkeuken en (be)nevens de westzijde van het huis te vernieuwen". Daarenboven moest de buitenmuur van de keuken liefst 4 voet (= ± 1.20m) worden verhoogd. Dit wijst op lage buitengevels. Er werd dus ook gemoderniseerd. Dit had tot gevolg, dat er "bijgekapt" moest worden. Aan de noordzijde werd het dak gedeeltelijk verhoogd, lijkt het. Het hele dak werd tevens van nieuwe strodokken voorzien. Houten dakbeschotten zijn van veel later tijd.
In het huis werd veel verbeterd. In totaal zijn er zo'n 16000 stenen verwerkt. Die staan op de rekening voor ƒ 26 per 2000 en voor 36 per 3000. Kende men toen ook al quantumkortingen?
Die stenen werden praktisch allemaal gebruikt voor het maken van degelijker scheidingswanden tussen de diverse ruimten en kamers. De afscheiding tussen de kamers was meestal een wand van planken,

"planken kleedsels" genoemd. En bij het slaapkamerportaal was nog een kleiwand, die nu ook vervangen werd door een muur van steen. Men pakte dat nogal stevig aan, want de meeste tussenwanden werden steenswanden, terwijl toch onze 20e eeuwse huizen meestal slechts halfsteens tussenwanden hebben.
Zo werd er tussen keuken en slaapkamer een "planken kleedsel" vervangen door een steens muur. Van bedsteden in dit huis leest men niet. Maar van meer dan één slaapkamer ook niet. Vreemd!
Behalve de keuken is er sprake van een binnenkamer en een voorkamer. Vermoedelijk lagen die aan de westzijde van het huis. Dan was er nog een studeerkamer en een "zaal"! Moet men hierbij denken aan een opkamer boven de kelder, of een soort eetkamer? We weten het niet. Alle kamers kregen nieuwe zolders. De binnenkamer kreeg een nieuwe houten vloer en de studeerkamer ook een nieuw plafond.
In de plattegrond van het huis zou men dus in elk geval een achterkeuken, een keuken, een slaapkamer, een voor- en binnenkamer en dan nog een "zaal" en een studeerkamer moeten situeren. Maar dan is men er nog niet. Want er was ook nog een schuur met een voordeur aan de straatzijde, waarvan de drempel werd vernieuwd.
Aan die schuur grensde één van de kamers, want in de kamer aan de schuur werd een nieuw glasraam van 12 ruiten geplaatst. Kosten, compleet met glas ƒ 2,08!! De gang liep waarschijnlijk van achteren (de straatkant) naar voren in de lengte door het huis en liep na de vernieuwing dus door tot aan de keuken. De schuur lag aan de oostzijde. Evenals de studeerka-mer en de "zaal". Was de studeerkamer misschien de opkamer boven de kelder? Die kelder kreeg nieuwe luiken... (Waren dat van die luiken, die men op het keldergat liet neerklappen?)
Er was heel wat materiaal nodig voor herstel en vernieuwing. De hoeveelheden en maten werden nog in oude eenheden weergegeven. De metselaar berekende 6 schepel cement en enkele tonnen kalk. Voor de zolder boven "zaal" en studeerkamer waren 1150 voet $1\frac{1}{2}$ duims eiken planken nodig geweest. Dat zal ± 40 m^2 zolder zijn geweest boven die twee kamers. En dat kan.
Aan de voorzijde (waarschijnlijk noordzijde, dus niet aan de straatkant) was een bergplaats voor "brand". Daarmee werd brandstof bedoeld. Men stookte hout en turf. Het hoofdgebint van de turfplaats, verzakt zijnde, moest worden opgevijzeld.
Het huis kreeg een nieuwe pomp voor ƒ 45,- en tenslotte werd aan de oostzijde van "den Hof" een planketsel (schutting) geplaatst van 52 voet lang en aan de westzijde één van 72 voet. Dat kostte aan materiaal 800 voet eiken planken en 26 posten van elk 8 voet. Die schutting kostte maar even ƒ 140. Toen kwam de schilder nog Die schilderde alles binnen voor ƒ 53, voor het buitenwerk berekende hij ƒ 45, maar het verfwerk van de schuttingen kostte ƒ 86, zodat de omheining van"den Hof" op meer dan 10% van alle kosten kwam.

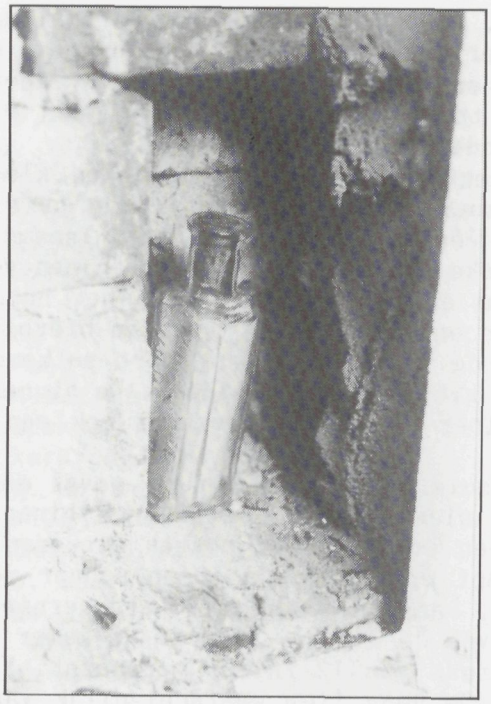

Het flesje, zoals het in de muur stond gemetseld. (coll. M. van Reeden)

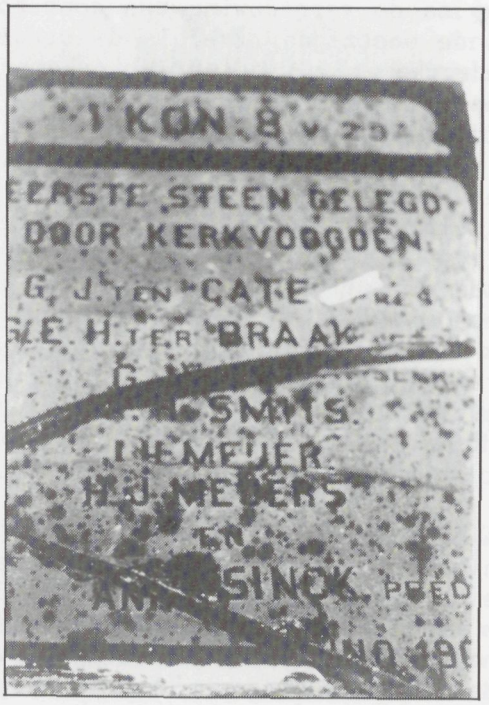

De "gebarsten" eerste steen met de namen van de Kerkvoogden en en de predikant A.J.Wensinck. (coll. M. van Reeden)

Maar toen zag het er allemaal weer fris en "bij de tijd" uit De pastorie kon er weer een tijd tegen. De kerkvoogden waren van een last bevrijd en Ds Gooszen woonde tot tevredenheid. Hij verliet Eibergen niet en overleed in de pastorie in 1855.

Naar Eigen Beheer. Afrekening met de Overheid.
Op 23 april werd het accoord door de vier betrokken partijen ge tekend. Voor de Staatsraad tekende de direkteur der registratie en domeinen in de provincie Geldeland, voor de provincie tekende de gedeputeerde I. Baron van Pallandt, voor de gemeente Eibergen, burgemeester,(Schout des Ambts Eijbergen) van Heeckeeren en voor de hervormde gemeente Eibergen Gerrit Smits en Mr. Pieter Reinhard Johan Wild van Heeckeren. Diens handtekening vertegenwoordigde dus zijn twee hoedanigheden in dezen.
In het archief bevindt zich een "provisorische quitantie" ter afhandeling van de zaak met de volgende tekst:

> "11 november 1828, Mr.P.R.J.W. v.Heeckeren, Gerrit Smits en Reind Hagens, belast met het toezicht over de administratie der kerkelijke goederen van de Hervormde Gemeente Eibergen erkennen van de Heer Directeur der Registratie en Domeinen in Gelderland ontvangen te hebben een mandaat, groot eenduizend vijfhonderd gulden, betaalbaar bij den Heer Ontvanger Generaal in deze Provincie en zulks ter voldoening van hetgeen de Hervormde Gemeente te Eibergen aankomt krachtens het eerste lid van het eerste artikel van het contract, dat de ondergetekenden over den afkoop van de domaniale verplichting tot het in orde brengen en verder onderhoud van het pastoriehuis zijn aangegaan. (Was getekend door de drie genoemde Eibergse kerkvoogden).

Een copie van deze kwitantie werd op 20 december op het officiële contract bijgeschreven.
Op 19 mei 1824 blijkt uit een schrijven, dat de nodige stukken nog steeds niet door de administratie van de Domeinen in het 1e Ressort waren ontvangen. Wanneer tenslotte wel, weten we niet. Het zal tenslotte wel in orde gekomen zijn. De pastorie was intussen hersteld.

Ds Ledeboer. Talrijk en Vermogend.
Het is dan dertig jaar stil rond het onderhoud van de pastorie. Tenslotte, men had een fonds van ƒ4000, dat jaarlijks ƒ 100 aan rente opbracht. Dus er was geld voor normaal onderhoud. Bovendien had het huis van 1815 tot 1855 steeds dezelfde bewoner, Ds. Gooszen. Hij overleed in 1855 en werd in Eibergen begraven. Zijn grafsteen is te vinden op het oude kerkhof aan de Borculoseweg. Hij was één van de slechts drie predikanten, die

overleden tijdens hun ambtsuitoefening.(Zie Kostgangers van onze lieve Heer).
In 1856 nam Ds. B.C. Ledeboer, gekomen van Overlangbroek, de pastorie in gebruik. Zijn intrede in de gemeente was een opzienbarende gebeurtenis geweest. Kleurrijk en rumoerig. En ze heugde velen nog lang als "domeneerskarmse". Men had om politieversterking gevraagd voor als het eens uit de hand zou lopen Vandalisme bestond toen kennelijk ook al.
De kerkvoogden van toen, G.H.Huender, president, G.ter Braak, secretaris en verder J.G. de la Fontaine Verweij, W. Boerman en H.Bouwmeester kregen een ongekend karwei op te lossen. De verhuizing van de nieuwe predikant. De boedel moest eerst van Overlangbroek met een beurtdienst naar Deventer worden vervoerd en van daar via Zutphen en per schip over de Berkel naar Eibergen. Men had gerekend op ƒ100. De kosten werden driemaal zo hoog. Een zware tegenvaller. Maar, ook de nieuwe predikant had zijn problemen: de pastorie viel tegen. Die was er slecht aan toe. Zo slecht, dat de kerkeraad op 14 maart 1856 zich per brief tot de kerkvoogdij wendde om te pleiten voor verbetering van de pastorie. Uit de brief spreekt het plechtstatige taalgebruik van toen in officiële brieven en de distantie, die men onderling als kerkelijke colleges in acht nam. Te oordelen naar het handschrift,zou de brief geschreven kunnen zijn door burgemeester Koentz, die toen kerkeraadslid was.
We laten enkele passages uit de brief van 14 maart 1856 volgen:

> "De studeerkamer is niet overdadig, niet dienstbaar tot verspreiding van pragt of luxe, wij zouden het dan niet begeren, maar gelijk gezegd, het is in verhouding tot zijn gezin behoefte geworden. Omdat grote bescheidenheid Z.Ed. weerhoudt, zelve dit voorstel te doen, zoo hebben wij toch begrepen, dat het U, Mijne Heeren, aangenaam zoude zijn, met een verlangen bekend te worden gemaakt van Hem, die ons reden geeft, gaarne eenen mogelijken dienst te bewijzen.
> Wij weerhouden ons hier ervan,aan te voeren, het voordelige, wat reeds in dit jaar voor de kerkenfondsen zal worden gehaald (door de komst van ds Ledeboer had men de catechiseermeester kunnen ontslaan, die tijdens de ziekte van ds Gooszen nodig was geweest EHW) wij treden in geene becijferingen, maar terwijl de voorgestelde verbetering van het gebouw toch een blijvende zaak kan worden, zoo durven wij veilig beweren, dat zulks niet dan gunstig zal werken bij beroepingen van predikanten alhier, na den tegenwoordigen, daar immers ontegenzeggenlijk de predikantswoning hier ter plaatse ver terugstaat bij veele zoodanige in den omtrek gesticht wordende of zelfs bestaande.

Op grond van het in waarheid en met de beste bedoelingen aangevoerde, hoopt de kerkeraad eerlang aan daden te zien, dat het U een genoegen was, dezen wensch te vernemen.(was getekend door J.W. te Biesebeek, L. Ruiters, C.H.Koentz, G.J.Hagens, G. Nijenhuis en H. Meijers)."

Uit de notulen van de kerkvoogdij blijkt nergens, dat men deze kerkeraadsbrief had ontvangen. Wel een brief van ds. Ledeboer zelf, waarin hij vroeg om uitbreiding van de pastorie met een studeerkamer boven de achterkamer en bereikbaar via een eigen op gang: "uit hoofde de omstandigheden mijns huisgezins zulks tot een dwingende behoefte maken". De brief geschreven op dun, licht blauw correspondentiepapier, is nog aanwezig.
"Zijne Eerwaarde" bood zelfs aan om gedurende een jaar de benodigde gelden renteloos voor te schieten, zo notuleerde de secretaris, G.ter Braak. De predikant leek dus vermogend te zijn. En dat nog wel, ondanks een talrijk gezin.
Men had al, voor de vergadering met de notabelen G.J. ten Cate, H.Scholten, H.Boevink, R.Hagens, H.J. ter Haar en W.H.Smits bijeengeroepen werd, aan "eenen deskundigen" (waarom geen naam genoemd?) om een begroting gevraagd, die de verbouwing had begroot op ƒ674,74. Voor die tijd een flink bedrag. Dat bedrag moest eerst op de begroting voor 1857 worden gebracht. Pas dan kon men van het Provinciaal College van Toezicht op de kerkelijke goederen "de vereischte magtiging tot negociatie" verkrijgen. Daarover gedelibereerd hebbende, stelde men vast:

"dat de omstandigheden van het talrijke gezin van den leeraar het betreffende werk dringend noodzakelijk maakten, dat de leeraar bij de aanvang van zijnen dienst den meesten ijver had aan den dag gelegd, dat, hoe moeilijk zulks voor de financiële toestand dezer gemeente mocht zijn, hier meer op de godsdienstige belangen dan op de stoffelijke moest worden gelet, dat door de komst van ds Ledeboer een catechiseermeester werd uitgespaard(die men tijdens de laatste jaren van ds ziekte, ds Gooszen had aangesteld), dat ds Ledeboer bereid was,het benodigde geld een jaar voor te schieten, zodat gezien het bestek, teekening en begroting, is besloten het werk te besteden".

Wel werd toen nog besloten, om niet-Protestantse aannemers van aanneming uit te sluiten. Op 19 april 1856 werd het werk gegund aan Frederik Otto Venderbosch, timmerman uit Lichtenvoorde voor ƒ 595. Er was nogal verschil geweest tussen de aanneemsommen. R.Buijnink (samen met B.Blankvoort van de Hagen) zaten er net

boven met ƒ 600., evenals J.B.Bruins. Jan Olthof uit Eibergen had ingeschreven voor ƒ695, P. Maas en J.H.Blankvoort schreven ƒ 90L.ten Hennip was hoogste met ƒ 905. Deze grote verschillen zijn niet verklaarbaar uit de onvolledigheid van het bestek van de architect Honhof uit Haaksbergen, want dat besloeg 6 lange, met de hand in een zeer regelmatig handschrift geschreven foliovellen op stevig papier.
Op 1 augustus kreeg men machtiging van het Provinciaal College voor het aangaan van een lening van ƒ 1600. Men had het aanbod van ds Ledeboer dus niet nodig.

Ds. C.P.Boorsma en echtgenoot voor de pastorie. Waarschijnlijk in de dertiger jaren. Let op de gordijnen met de kwastjes en de 'kale' vensterbanken. (coll. W.J.Heinen)

Werkzaamheden in 1856.
Van de werkzaamheden aan de pastorie in 1856 bestaat een beschrijving, die ook verwijst naar een bestektekening.Maar helaas is de tekening verdwenen. Dat is jammer, want die had ons enig inzicht kunnen geven in de plattegrond van dit huis van voor 1800. Gezien echter de situering van de te bouwen studeerkamer boven de achterkamer en het feit, dat er in 1874 een tuinkamer aan de westzijde werd aangebouwd, toegankelijk vanuit twee reeds bestaande kamers waartussen een porte brisee werd gemaakt, daarbij nog het gegeven, dat in 1874 vermeld wordt, dat de voorkamer aan de westzijde lag, wordt toch de indruk bevestigd, dat het woongedeelte aan de westzijde gelegen heeft en de "bedrijfsruimte" meer aan de oostzijde. Het huis zal wel vrij diep zijn geweest en het lag pal aan de straat.
In 1856 lag het accent op timmerwerk binnenshuis. De studeerkamer werd onder het schuine dak gemaakt. Dat veroorzaakte wel enig werk aan wat dakgebinten, maarvan een zo grondige renovatie als in 1823 was toch geen sprake.
De houtbewerkingen worden in het bestek uitvoerig beschreven: "de zolderplanken te beschaven, volkantig regt te strijken, te ploegen en de groeven met eiken zolderveren te vullen, digt aan elkander te drijven en met zogenaamde 30 ponds duikers "sufisant"(= voldoende) te spijkeren, te drijven en met stopverf te stoppen. De vloer in een waterpaslijn te leggen."
Vakwerk dus!
Was dit een bewerking van een nieuw te leggen vloer of het glad maken van een oude vloer? De werkzaamheden van 1823 geven geen aanwijzing in dezen. Ook de nieuwe te vervaardigen trap werd gedetailleerd beschreven. Trappen maken is vakwerk. Aan de sierlijke trap herkent men de meester-timmerman.
De voorschriften voor het schilderwerk zijn daarom zo interessant, omdat er weinig verschil is met de voorschriften uit 1904: "Alle houtverbindingen met de buitenlucht in aanraking komende, met lijvig witte verf van zuiver loodwit aan te strijken. Al het nieuw aangebrachte houtwerk aan de buitenlucht blootgesteld, te gronden, te stoppen en de ruwigheden af te schuren, nog tweemaal goed dekkend over te gronden en daarna "zeer zindelijk op te verfven". Al het houtwerk binnen, tot het voorschrevene behoorend, te gronden, te stoppen en in de verf te schuren en vervolgens tweemaal over te gronden en daarna voorgoed op te verfven, de effene kleuren in standolij en de gladde houtkleuren eenmaal over te lakken."
De binnenkant van kastdeuren mochten ongeverfd blijven. Niet de predikant, maar de directie koos de kleuren.

Gezag en Gehoorzaamheid
De aannemer moest een **zaakkundige opzichter** met bescheidenheid op het werk aannemen en diens aanwijzingen stiptelijk opvolgen. Hij vertegenwoordigde de directie bij haar afwezigheid.
Het kon immers gebeuren, dat men met een aannemer van buiten te doen kreeg en dan was het goed, van te voren de gezagsverhoudingen goed vast te leggen.

De Aanbesteding.
De beschrijving van de aanbesteding laat zien, hoe het bij een aaneming destijds toeging.

> "De aanbesteding zal geschieden bij inschrijving en op bod zullen op geene inschrijvingsbilletten regard worden geslagen dan van gegadigden bij de aanbesteding tegenwoordig, terwijl niemand zal mogen mijnen die niet op het werk heeft ingeschreven. De minste inschrijver zal indien deze aanbesteding zal worden geaprobeerd, 3 gulden tot trekpenning genieten door den aannemer te vorderen en zijn bod moeten gestand doen tot dat iemand mijn zegt.
> Niet te min behouden besteders het recht aan zich het werk op te houden en er zodanig mede te handelen als naar bevinding van zaken zal noodig geoordeeld worden.
> De kosten van de aannemerij zijn voor rekening van den aannemer. Betaling moet geschieden ineens zes procent van de aanneemsom. Meer of minder zal voor rekening van den besteder zijn."

En zo ging dat. Aanbestedingen hadden toen en hebben ook nu nog zo hun eigen rituelen, die voor buitenstaanders niet allemaal even duidelijk zijn.
De aanneming werd wel "geaprobeerd" en op de begroting van 1857 gebracht. De pastorie had door deze verbouwing een wat ander aanzien en innerlijk gekregen. Waarvoor de vroegere studeerkamer voortaan gebruikt werd, is uit het bestek niet af te lezen.
Ds. Ledeboer had een "talrijk" gezin, heet het. Maar van uitbreiding van het aantal slaapplaatsen, of een nieuwe slaapkamer leest men niet. Sliepen de kinderen nog in bedsteden? Pas in 1874 kwamen er slaapkamers op de zolder. Ook hier blijkt: "Wie schrif, die blif". Wat niet geschreven is, gaat verloren.

Opmerkingen "regard slaan op", een Franse term voor "in aanmerking nemen. Met wat Frans woordgebruik gaf men in de 19e eeuw een goed visitekaartje af.
"aproberen" = goedkeuring verlenen.

Nog een Verbouwing. (1874).
Het ging vier predikanten lang goed. Althans, als geen bericht, goed bericht is. Maar in 1874 was het goed raak. Het college van kerkvoogden, bestaande uit dezelfde vooraanstaande burgers als in 1904, n.l. burgemsster Smits, voorzitter, notaris H.E.G. ter Braak, secretaris en verder fabrikant G.J. ten Cate en de boeren J.W.te Biesebeek (op Ketterink) en J.W. te Biesebeek (op Vunderink) en de zes notabelen: B.Bisperink, J.Olthof, J.Odink, G.J.Reimelink, H.Grijzen en H.Meijers, zaten met een pastorie, die er bar slecht aan toe was.
In 1873 had men een nieuwe predikant gekregen: M.A.van Regteren Altena. Of die bevriend was met H. Prakke, en aan dezen zijn nood had geklaagd over de erbarmelijke toestand, waarin de pastorie verkeerde, weten we niet, maar wel leek het dat hij een soort voorspraak was geweest bij de kerkvoogdij. Op 13 januari 1874 werd er n.l. een open vergadering belegd, waarin de voorzitter ,burgemeester Smits, aan de hele gemeente het voorstel deed tot de bouw van een nieuwe pastorie. En hij liet niet na erop te wijzen, dat het college daartoe het advies had gekregen van de heer H. Prakke. Deze maakte n.l. geen deel uit van het college van kerkvoogden of notabelen. Het valt zelfs op, dat deze toch achtenswaardige familie in de 19e eeuw nooit wist door te dringen tot het kleine keurcorps van bevoorrechte dorpsburgers, die het kerkelijk college vormden, in tegenstelling tot de families Smits, ter Braak en ten Cate, die haast een soort olichargie (familieregering) leken te vormen. Maar al had de heer H.Prakke formeel dan geen invloed binnen de kerkelijke colleges, het bleek, dat zijn mening achter de schermen wel degelijk gewicht in de schaal legde. Of diende zijn advies, om aan te geven, dat het plan, dat alleen tot stand kon komen met medewerking van de vrijgevigheid van de gemeente, niet alleen uit de koker van de kerkvoogdij kwam, maar ook bij gemeenteleden leefde?
Het voorstel ondervond bij de gemeenteleden blijkbaar bijval, want al op 19 januari werd door kerkvoogden en notabelen tot de bouw van een nieuwe pastorie besloten. De kosten werden geraamd op ƒ10.000. (Dus hoger dan in 1904). Men rekende op giften via een lijstcollecte met een opbrengst van ƒ4000. En tenslotte hoopte men onder gemeenteleden een renteloze lening te kunnen plaatsen en af te lossen in 30 jaar.
Maar, toen op 20 september de kerkvoogdij opnieuw vergaderde, bleek, dat men het plan voor nieuwbouw had moeten laten varen. De begroting bleek de geschatte ƒ 10.000 te overschrijden en de renteloze lening onder gemeenteleden was lang niet voltekend. Er bleef niet anders over dan tot verbouwing van de oude Weeme over te gaan. Die verbouwplannen waren al volledig uitgewerkt, want nog op dezelfde dag werd het contract met de aannemers

J.Olthof, metselaar en J.H. Blankvoort. Van de aannemers, die "briefjes" hadden ingediend, waren J. Olthof en J.H. Blankvoort de laagste geweest, resp. voor ƒ310 en ƒ247. Ook enkele andere hadden meegedaan.
Er liggen in het kerkelijk archief enkele van die briefjes bewaard. Sommige niet meer bevattend dan één zinnetje op rood- of blauwkleurig papier:"Neem aan de pastorie volgens bestek en tekening voor twee honderd zestig gulden. En dan volgt een handtekening en ergens Zegge ƒ269".
Het valt op, hoe laag de inschrijvingsbedragen waren, terwijl de totale verbouwingskosten ƒ 3767.- bedroegen. Vanwaar dit grote verschil? De aannemers mochten slechts een indienen voor kosten van arbeidsloon en kleine materialen (spijkers, kalk e.d.) en de kerkvoogdij leek zelf te zorgen voor aankoop en aanvoer van de materialen. Er is n.l. wel een kladpapiertje bewaard, waarop de materiaalkosten zijn begroot op ƒ1800. Op deze manier onthield men de aannemers elk handelsvoordeel. Men moest zuinig zijn!
Het contract bevat een merkwaardige bepaling, n.l. dat betaling mocht geschieden in Pruisens geld, waarbij 1 daalder zou overeenkomen met ƒ1,80.
De aannemer moest een zaakkundige opzichter op het werk gedogen en diens bevelen met bescheidenheid aannemen en stiptelijk opvolgen. Op 10 november moest alles weer waterdicht onderdak zijn en het hele werk moest 10 januari 1875 gereed zijn. Aldus het contract.
Uit het nog aanwezige, met de hand geschreven, bestek valt af te lezen, welke werkzaamheden er werden verricht. Helaas ontbreekt een tekening.
Het zwaartepunt van deze verbouwing van 1874 lijkt de aanbouw van een tuinkamer te zijn geweest aan de westzijde naast de bestaande woonkamer (of binnenkamer?).
Interessant is de beschrijving van het te vervaardigen sierplafond van de tuinkamer:
"De plafondbeschroting in de tuinkamer te beschieten met hard, best Hollandsch riet van bast en pluizen ontdaan. De dikke en dunne einden over en weer door te steken, zoo de bespreiding over het geheel een egale dikte bekomt. Deze bespreiding op de gewone wijze over elken schroot te binden met gegloeid koperdraad van n=17 en met zoogenaamde tweeponds nagels op afstanden van 7 of 8 centimeter te bevestigen.
De berieting met een bereiding van twee deelen kalk en drie delen scherp rivierzand goed doorgewerkt in het ruuw te zetten, daarna met welbereide spoedig drogende kalkspecie vermengd met eenig koe- of varkenshaar over te pleisteren, dezen grond behoorlijk droog zijnde, over te werken met dezelfde soort van specie, vermengd met een vijfde deel gips alles zuiver vlak on-

der den rei te brengen, vervolgens dit werk met een samenstelling van fijne Maaskalk en gips helder wit op te stukadoren. Tegen het plafond te trekken een parklijst van 25cm breed.
En dan te denken, dat dit karwei met al het metselwerk voor de tuinkamer voor ƒ 310 werd gedaan!
Aan de andere kant werden rioolbuizen gelegd en er moest een beerput worden gemetseld, 1.50m in doorsnee en 1.50m "vierkant" diep. Men hanteerde toen dus de maten van het metriek stelsel.
Het huis kreeg twee privaten. Eén voor "eigen" volk en één voor het personeel? Ook in 1904 kreeg de nieuwe pastorie er twee, zoals we zagen. Ze werden blijkbaar ergens aan de buitenkant erbij gebouwd, want het kostte enige wijziging aan de daksparren. Die privaten werden natuurlijk ouderwetse "plees" met een eiken onderbril en vuren bovenbril. Ongeschikt voor de afwatering van mannen. Maar die deden de plas immers buiten de deur! Ergens "in den hof".
De opgaande gevels werden bepleisterd met 1cm cementspecie. Dat was om vochtige muren binnen te voorkomen. Oude foto's tonen deze bepleisterde buitenmuren duidelijk.
Op zolder werd een slaapkamer en een logeerkamer getimmerd. Een luxe in die dagen! Betekende dit het einde van de bedsteden in dit oude huis? Die kamers op zolder kregen nieuwe ramen, waarvoor dakkoekoeken werden gemaakt. Trouwens het hele dak moest van nieuwe roggestrodokken worden voorzien. De oude waren inmiddels 30 jaar oud. Van 1856.
Over de stenen in gang en keuken werd een portland-cement vloer aangebracht. Zo'n keurig gladde portland-cementen vloer zag er heel wat netter uit dan die uitgesleten stenen.
En er kwam beneden ook ergens een mangelkamer. Dat wijst op een modernere behandeling van de was. Al die nieuwe kamers kregen nieuwe ramen en deuren. Deuren met bovenlichten. Dat gaf meer licht binnenhuis. De zolderingen waren immers ruim 3m hoog! De hele verbouwing doet vermoeden, dat het van oorsprong boers ogende huis door de opknapbeurt een heel wat meer burgerlijk aanzicht kreeg. De predikant kwam wat meer overeenkomstig zijn stand te wonen. Tenslotte, de 19e eeuw was de eeuw van de vooruitgang en van de individualisering. Onderscheid tussen boer en burger mocht er zijn. Wie iets was, wilde ook gezien worden. Zo hadden al in 1855 de kerkvoogden, na reeds lang daarop aangedrongen te hebben bij de kerkeraad, van het Prov. College van Toezicht het recht gekregen op gedistingeerde plaatsen" in de kerk.
En in de oude Dorpsstraat en aan de uitvalsweg ten Westen van het centrum waren in de 19e eeuw steeds meer villa's gebouwd door de gegoede burgers, die zich uitdrukkelijk onderscheidden van de oude boerenbehuizingen in het dorp.
Tussen deze villa's hoorde een pastorie, die meer overeenkwam

met de stand en de waardigheid van de predikant dan de oude Weeme, waarvan de naam nog herinnerde aan de tijden, dat de predikantsplaats afhankelijk was van schenkingen in natura.

Collecte.
De gehouden lijstcollecte bracht ƒ 2806,16 op. Men moest daar voor ongeveer 180 adressen af. De hervormde gemeente telde in 1855 volgens opgave aan het Provinciaal College van Toezicht 1997 zielen. Het aantal bewoners van één huis moet dus groot geweest zijn in die dagen.
De verdeling van het collectegeld vertoont gelijkenis met de collecte van 1904. Burgemeester Smits "trok de kar" met ƒ400, gevolgd door Bisperink in het Loo met ƒ300. Verder tastten alleen mevr. de wed.E.J.Smits, J.G. de la Fontaine Verweij en van de boeren J.H. Meijers (op Kremer), de te Biesebeeken, Groot Wassink, Kolthof Slotboom en Wennink diep in de buidel.
Kerkvoogden en notabelen, elf man sterk, bleken samen goed voor ƒ 1450. Dat was de helft van de hele opbrengst. Daghuurders, arbeiders en keuterboeren hadden nauwelijks iets om te geven. Men moest het hebben van de enkele welgestelden, uit de oude standen en de opkomende zelfstandige ondernemers in handel en industrie. In 1904 was het nog nauwelijks anders.
Lening.
Op 9 maart 1875 verleende het Provinciaal College van Toezicht toestemming op het verzoek van de kerkvoogdij om een lening te sluiten van ƒ 2000, waarvan ƒ 900 renteloos en ƒ1100 tegen een rente van maximaal 5%, waarop jaarlijks ƒ 100 zal worden afgelost, echter pas na de delging van het renteloze voorschot van ƒ900. Alsmotief werd opgegeven, dat de pastorie in haar geheel zeer bouwvallig was, zodat de verbouwing geen uitstel kon lijden.
Op 8 maart 1875 hechtte het Provinciaal College van Toezicht op het beheer der goederen van de hervormde gemeenten in Gelderland, in een brief, waarin, zoals gebruikelijk, alle argumenten van de kerkvoogdij werden herhaald, haar goedkeuring aan het sluiten van de lening.

De oude Weeme was meer en meer tot een pastorie geworden met voor die tijd modern comfort. Ze hield het nog vijf predikanten uit. Na ds M.A. Regteren Altena woonden ds B. ten Kate, ds W. v.d. Bijtel, Ds. W.J. Meiners en ds Wensinck er nog in. Het waren meest jonge predikanten, die na een jaar of zes Eibergen verruilden voor meer naar het Westen gelegen gemeenten.
In 1904 kwam haar definitieve einde. Voor nog een eeuw was ze toch te oud geworden. De oude Weeme maakte plaats voor een echte villa. Maar hoe dat ging, hadden we al verteld.

Twee detailopnamen, gemaakt door Minneke van Reeden tijdens de sloopwerkzaamheden van de pastorie.

Van Weeme tot Pastorie. Historische Ontwikkeling.
Het oude woord "Weeme" voor pastorie komen we tegenwoordig nog al eens tegen. En niet alleen in Eibergen. Oude namen zijn "in".
Op verzoek van ds L. de Vrijer, eerste bewoner van de hervormde pastorie aan de Groenloseweg, kreeg deze predikantswoning de naam "Wheme". Zo moest het woord gespeld worden, meende de predikant van toen. Dit voorbeeld vond navolging, want ook in Whemerdijk en Whemerhof in de omgeving van de R.K. kerk komen we de naam in de zelfde spelling tegen. Maar ook in omliggende dorpen heeft men gekozen voor deze vreemd aandoende spelling, die onnederlands is.

Spelling en Uitspraak.
Hoe we ook zochten, we konden nergens een aanduiding vinden, die het gebruik van de letter h in het woord "Weeme" rechtvaardigt.
Stond die "h" achter de "e" dus zo: "Wehme", dan zou dat taalhistorisch nog verklaarbaar kunnen zijn; de letter h had in de middeleeuwen namelijk de functie,dat hij de voorgaande korte klinker verlengde. Zo b.v. in de naam Wehl, het dorpje in de Liemers, dat in 't Nederlands wordt uitgesproken als "Weel" en in 't Achterhoeks als "Wael" (Waldspelling). Vergelijk ook de woorden "meel" en "keel". Die worden in het Duits geschreven als "Mehl" en "Kehle" en in 't 't Achterhoeks uitgesproken als "mael" en "kaele" (waldspelling)
Ook de uitspraak:"Waeme" kwamen we elders in de Achterhoek tegen. En dat is begrijpelijk. Immers, in Eibergen en Neede kent men de oude familienaam "Ter Weeme", in t Achterhoeks uitgesproken als "Ter Waeme". Die uitspraak van de dubbele "ee" is ons niet vreemd. We horen die in familienamen als: "Heezen (Haezen)", maar ook in woorden als:" waezen, waegen."
Men kan zich dan ook afvragen, waar die spelling **"Wheme"** vandaan komt, terwijl men toch zo'n goede, historisch verantwoorde spelling in de naam **Ter Weeme** bij de hand had. Moest het wat exotisch lijken?
De schrijfwijze: "Weeme" is historisch veel juister, zo niet de enig juiste.
Het woord "Weeme" heeft een lange historie achter de rug. Maar is sinds de 19e eeuw praktisch uit het taalgebruik verdwenen.
Het is ontstaan uit een heel oud-Duits woord "widamo", dat in de loop van de tijd in 't Duits veranderde tot "wideme" en daarna tot "widum"en in 't Nederlands tot "wedeme". Door het wegvallen van de "d" ontstond zo "Weeme" Dat gebeurde vaker, zoals b.v. in "Hemstae" (Waldspelling), voor Hemstede. Zo staat naast "bede" het Achterhoeks "bae" en naast "vrede" "vrae". Men leze Hendrik Odinks "Middewinteraovend" Vetelsels oet den Achterhook.
De schrijfwijze "Weeme", of, in de nieuwe spelling: "Weme",is o.i. dan ook historisch de meest verantwoorde spelling. Bovendien past ze beter in het Nederlandse woordbeeld dan het onverklaar-

bare "Wheme". En tevens levert ons deze speurtocht in de taalhistorie de juiste uitspraak in 't Achterhoeks op:"Waeme".

De Weeme, een Bruidschat.

Woorden veranderen door de tijden soms van vorm en betekenis. Zo ging het ook met het woord "Weeme".De vormverandering van"widamo" tot "Weeme" kwamen we al op het spoor. Maar het woord veranderde ook van betekenis in de loop der tijden.
"Widum", "widem", "wedem" betekende oorspronkelijk:"bruidschat", "koopsom"die aan de vader werd betaald voor de bruid. Omdat volgens oud-kerkelijke opvatting de kerk gezien werd als bruid van Christus, ontstond de tweede betekenis van het woord wedem, n.l. "schenking, die aan een kerk werd opgedragen".
Widum was in het Duits verwant met het werkwoord "widmen", dat wij vertalen met "wijden". Maar het oud-Duits kende twee woorden voor "wijden" , n.l.

a) wi-en, waaruit het woord wijden in de betekenis van "heiligen" is ontstaan en dat we aantreffen in wijwater en wierook (heilige rook), en het bekende Weihnachten (heilige nacht) voor Kerstmis.
b) widmen, dat betekende,"schenken, opdragen". De schenking, ook dotatie genoemd, had geen plechtige betekenis, als wi-en, maar meer een juridische. De widum behoorde tot het onvervreemdbaar vermogen. Aan de ontvanger werd het onvervreemdbaar gebruiksrecht "gewijd", opgedragen.

Onze taal kent niet meer het onderscheid tussen deze twee betekenissen van wijden. Het woord "widum" of "wedum","we(d)em", beperkte zich tot het Noordduitse en Oostnederlandse taalgebied.
Het Duits kent aan "Widum" de betekenissen "Kirchengut" en "Pfarrhof" toe. "Gut"en"Hof" zijn in het Duits benamingen voor "landgoed". Een Weeme was dus een erf met landerijen.
Zo zal men zich ook in Eibergen de "Weeme" moeten voorstellen. Een boerenerf met landerijen, verkregen uit schenkingen tot in standhouding van de parochie. Voor de reformatie dus woonhuis met erf en landerijen ten dienste van de pastoor. Na 1617 ten dienste van de predikant, die het onvervreemdbare gebruiksrecht van de goederen en landerijen had. Hij was voor zijn levensonderhoud voor een groter of kleiner deel van de opbrengst uit deze landerijen afhankelijk.

Pas later verengde de betekenis van "Weeme"tot predikantswoning. Dat blijkt uit een rekening in het archief van de kerkvoogdij, geschreven door Gerrit Smits, oud-vrederechter en één van de meest vooraanstaande burgers en kerkbestuurders uit het begin van de 19e eeuw. Hij noteert in die rekening ontvangen gelden voor het onderhoud van "de Weeme of predikantswoning".
De landerijen werden in die tijd, zoals blijkt uit de inventa-

Een "dakloze" pastorie. (coll. G.H. Braakhekke)

rislijst van 1835, pastorijgoederen genoemd.
Nog in 1904 bleek, hoe men dat bezit aan onroerend goed, inmiddels omgezet in effekten, nog beschouwde als behorend bij de pastorie en dat de opbrengst van die belegde gelden niet voor andere doeleinden gebruikt mochten worden dan voor onderhoud van de pastorie.

Maatschappelijke Ontwikkeling. Van Weeme tot Pastorie.
Allengs hadden zich in de 19e eeuw grote maatschappelijke veranderingen voltrokken. De zelfverzorgingsmaatschappij, waarvan de Weeme zo uitdrukkelijk deel had uitgemaakt, was op haar retour. Goederenruilhandel had plaats gemaakt voor de geldmarkt. Het cultuurpatroon werd steeds veelvormiger en ingewikkelder.
Een predikant kon niet meer rondkomen van ƒ 664, aangevuld met wat inkomsten uit thijnsen en wat pacht van akker- en weideland. In 1904 was het traktement van de predikant gestegen tot ƒ 1400 per jaar. Het rijkstraktement bedroeg onveranderd ƒ 664 per jaar. Meer dan de helft moest uit anderen hoofde bijeengebracht worden. Ook het onderhoud van de kerk uit opbrengsten van de oude kerkegoederen gaf steeds meer problemen. Het bezit aan landerijen was danig geslonken. In Eibergen heette de "Grote Kerk" rijk te zijn. Er was ook heel wat bezit geweest. Van de kerk, noordwaarts tot aan de Berkel en westwaarts, ten Noorden en Zuiden van de weg naar Borculo tot aan de spoorbaan, lagen nogal wat kerkegronden. De behoefte aan dorpsuitbreiding in de 19e eeuw maakte, dat de kerkvoogdij regelmatig van deze gronden verkocht voor woning-(villa)bouw. Maar de constant lage rente bracht weinig geld in het laatje. Zonder jaarlijkse steun van de gemeenteleden werd het steeds moeilijker de eindjes aan elkaar te knopen. Alleen beheer van kapitaal zonder handelswinst, zoals men het de 19e eeuw gewend was geweest, was niet toereikend meer, om kerkgebouw, predikant en pastorie te onderhouden. En ook het steunen op enkele rijken in de gemeente paste niet meer in de nieuwere maatschappij die zich bij de eeuwwisseling begon af te tekenen. Bevoogding maakte aarzelend plaats voor demokratisering. De techniek stuwde handel, nijverheid en verkeer op. Daardoor verbeterde geleidelijk ook de inkomenspositie van de kleine man.
In 1937 zag de kerkvoogdij niet langer kans, de jaarlijkse kosten van het kerkewerk via collectes en vrijwillige bijdragen bijeen te krijgen. Men besloot tot invoering van de z.g. Hoofdelijke Omslag, in de omgang "kerkelijke belasting" genoemd. Ondanks protest van de heer G.H. Hoitink, die toen nog geen deel uitmaakte van de kerkvoogdij. Maar 37 jaar later kon de kerkvoogdij, onder presidentschap van dezelfde heer Hoitink terugkeren naar de vrijwilligheid. Kerklid zijn is geen plicht meer.

Het oude begrip "Weeme" is uitgestorven. Een Weeme is al lang geen basis meer voor de kerkelijke inkomsten. Predikanten zijn geen verkapte rentmeesters meer, die pachten en cijnsen innen van pastorijgoederen. Alle grond is overigens in andere handen overgegaan. De kerkvoogdij heeft nauwelijks meer bezit "in de dode hand", hetzij dan de kerk en de Huve. Maar hoewel die niet onvervreemdbaar zijn, verkoopbaar zijn ze nauwelijks.
Het woord "Weeme" wordt hier en daar, helaas verkeerd gespeld, nog gekoesterd als huis- en straatnaam.
Het enige, wat nog aan het oude rechtsbegrip "Weeme" zou kunnen herinneren, is het recht van vrij te wonen, dat nog steeds aan de Hervormde predikanten wordt toegekend. Het laatste restje van het bruidsgeschenk, dat "Wedeme" heette.
Helaas niet meer belastingvrij.

Eibergen, november 1989.
E.H. Wesselink.

BRONNEN:

- Archief Kerkvoogdij Hervormde Gemeente Eibergen.
  a. notulenboeken kerkvoogdij.
  b. archiefstukken "over de pastorie".
- Van Dale, Etymologisch Woordenboek, Van Dale Lexicografie Utrecht/Antwerpen.
- Duden, Herkunftswörterbuch, Dudenverlag Mannheim.
- Dr. Gerhard Wahrig, Deutsches Wörterbuch, Bertelsmann Lexikon Verlag.
- Hermann Paul, Deutsches Wörterbuch, Max Niemeyer Verlag Halle (Saale).

LITERATUUR:

- J. de Rek, Van Koningen, Kabinetten en Klompenvolk, Bosch & Keuning, Baarn.
- Klaas Jansma/ Meindert Schoor, Tweeduizend jaar Geschiedenis van Gelderland, uitg. Inter-Combi van Seijen, Leeuwarden.
- H. Odink/ E.H. Wesselink, Kostgangers van Onze Lieve Heer, uitgave kerkvoogdij Herv. Gemeente Eibergen.
- E.H. Wesselink e.a.,Folklore en Vroomheid in Berkelland, pag. 23 ev., Historische Kring Eibergen, 1989.

Kettinghuwelijken in Eibergse families

Inleiding.
in dit tijdschrift is nog maar weinig gepubliceerd over resultaten van stamboomonderzoek. Publicaties van de gevonden gegevens geven de niet-stamboomonderzoeker weinig genoegen.
Pas wanneer de genealogische gegevens gaan dienen als een skelet of als een kader waarin de familieverhalen, of het levensverhaal van de mens, worden ingepast, pas dan spreekt het de lezer aan en dan bereik je ook een groter publiek.
Van verschillende Eibergse families is heel wat over hun verleden bekend. Als ik beginnen mag met mijn eigen voorvaderen: daar over kunt u lezen in "800 Jaar Olminkhof".(Ter leen verkrijgbaar in de Openbare Bibliotheek te Eibergen.) Over mijn moeders familie verschijnt voorjaar 1990 een boekwerk getiteld "Vier Eeuwen Harbers". Aanverwante Eibergse families waarvan veel bekend is, zijn de Olden-Eibergse families te Vaarwerk en te Baak, en de Zwolse familie brouwer Reierink.
Wat is een kettinghuwelijk zult u zich afvragen. Het is de situatie, waarbij één van de huwelijkspartners overlijdt. De achtergeblevene trouwt opnieuw. Daarna overlijdt de -achtergeblevene- en zijn/haar 2de partner trouwt dan weer.
In de buurtschap Oolde onder Laren (Geld.), is een geval bekend waar een kettinghuwelijk ontstond van 7 huwelijken van 1706-1814. Het erf, waarop dit alles is gebeurd, heette Verdriet. Een toepasselijker naam had dit boerenerf niet kunnen worden toebedacht.
In de 20ste eeuw kennen we nauwelijks nog kettinghuwelijken. In de eeuwen daarvoor moet dit verschijnsel toch regelmatig zijn voorgekomen. Door mijn stamboomonderzoek vond ik in de gemeente Eibergen 5 kettinghuwelijken, terwijl ik dit niet eens categorisch heb onderzocht. Ik vond ze o.a. in de volgende families:
- Olminkhof op de Jonge Scholte,
- Olminkhof op de Olde Scholte,
- Baak op het erve Baak, en
- Reierink op brouwer Reierink.

Olminkhof-Harink-Höting/Heutink-Bouwmeester-Brummelaar.
Door mijn nicht Els Kager-Harbers te Hilversum werd ik attent gemaakt op het feit, dat zij in de Memories van Successie had gezien, dat er in 1841 te Diepenheim een Olminkhof was overleden.
Toen ik in het Rijks Archief te Zwolle daar naar op zoek was, vond ik bij toeval Joanna Geertruid Höting/Heutink. Zij was de 2de echtgenote van Jannes Olminkhof. De laatste was de oudste broer van mijn overgrootvader Hendrikus Antonius Olminkhof.
Uit een akte had ik kunnen afleiden, dat zij uiteindelijk met Joannes Hendrikus Brummelaar was getrouwd. Naar het laatstgenoemde huwelijk had ik gezocht onder Eibergen, Neede en haaksbergen; zonder resultaat en nu vond ik het zo maar.

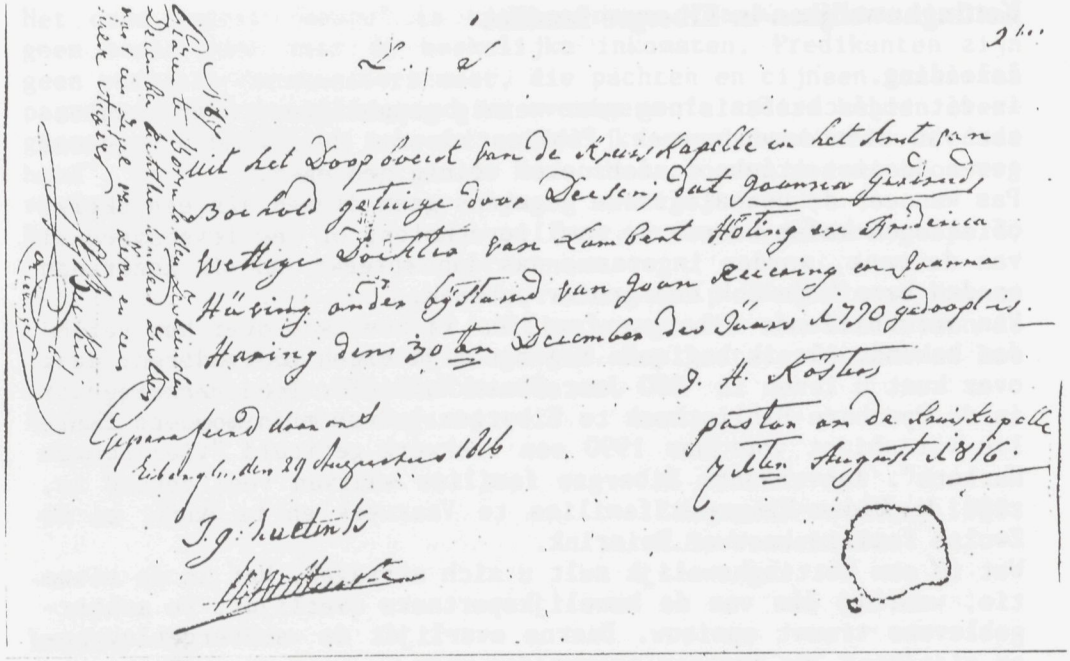

Afbeelding I

Jannes Olminkhof werd in 1782 op de Jonge Scholte geboren als zoon van Gerardus Antonius Olminkhof en Hermina Welmerink. Hermina Welmerink was afkomstig van het erve Bloo, nabij de Borculo seweg, onder Neede. Haar moeder was afkomstig van het erve Wansink in Olden-Eibergen.
Baby Jannes werd op 13 februari 1782 te Rietmolen gedoopt. Dit mag wat vreemd overkomen: het was de Tijd dat de Gereformeerde Religie de "heersende" staatsreligie was, en dat Rietmolen in het gebied van de Hollandse Zending lag, en er voor katholieken iets meer vrijheid van godsdienst was , dan in de heerlijkheid Borculo.
Jannes trouwde in 1813 (net na de invoering van de burgelijkestand) te Eibergen met Anna Harink, afkomstig van het erve ter Haar in Langelo (gem. Haaksbergen). Haar ouders waren Johan Harink en Johanna Heuvink. De nog jonge vrouw overleed op 22-jarige leeftijd en het huwelijk was nog kinderloos.
Jannes als oudste zoon en bouwman op de Jonge Scholte verkeerde toen in een situatie, waarin opnieuw getrouwd werd. In 1816 trouwde hij te Eibergen met Joanna Geertruid Höting. Ze was geboren op het erve Heutink in de buurtschap Corle onder Winterswijk. Joanna was een dochter van Lambert Höting en Frederica Höving. Hier rees bij mij het sterke vermoeden van een verwantschap tussen Jannes eerste en tweede schoonmoeder.
Bij nader onderzoek bleek dit inderdaad het geval te zijn. Jannes en zijn eerste vrouw Anna Harink waren in de derde en vierde graad aan elkaar verwant. (Jannes had 2 keer Olminkhof bloed.)
Jannes en zijn tweede vrouw waren in de tweede en vierde graad aan elkaar verwant.
Door de vele plunderingen, leveranties aan legers, inkwartiering en noem maar op, ontstond een behoefte om zich daarvan zoveel mogelijk te vrijwaren. Daarvoor diende de Landstorm. Behalve dat Jannes het beheer voerde over een groot landbouwbedrijf, was hij bij de Landstorm 1ste luitenant.

Joanna Geertruid Höting werd in de voormalige Kreuzkapelle, bij Aalten, net over de Duitse grens, in 1790 gedoopt. Zij werd in het doopboek ingeschreven als dochter van Lambert Höting. Haar authentieke familienaam werd hierdoor Höting. Later zal ik hierop terugkomen. Zie afbeelding 1.
Nu ik de Kreuzkapelle genoemd heb, meen ik voor de goede orde hierover toch iets meer te moeten vertellen. De paters Conventualen van Bocholt hebben de verdrukte Achterhoekse- en Twentsche katholieken tijdens de reformatie van geestelijke bijstand voorzien. Toen deze geestelijke verzorging een grote omvang aannam, werd de Kreuzkapelle gebouwd voor de katholieken van Aalten-Winterswijk e.o.
Zo werd in 1652 te Zwilbroek een plaggenkerk gebouwd.(Kerstnacht

Joanna Geertrui Heutink behoort, waaronder voor
eene som van drie honderd gulden en contanten, welke Zij
Joanna Geertrui Heutink van haren vader ten huwelijk
heeft ontvangen, van alle welke door Joanna Geertrui
Heutink aangebragte goederen de contractanten ter ander
Zijde, ten behoeve van haar Joanna Geertrui Heutink
wederkerig afstand doen; ten einde Zij Joanna Geertrui
Heutink de hier bedoelde goederen en gelden geheel en
alleen in vollen eigendom bezitte en geniete.

3° Dienten gevolge verbinden zich de contractanten ter
andere Zijde, om aan de contractante Joanna Geertrui
Heutink, boven en behalve de gifte van acht honderd
gulden, haar door wylen haren echtgenoot Joannes Ol
menkhof, by huwelijks contract vanden drie en twin
tigsten September achttienhonderd en zestien, voor den
Heer en Mr. van Heeckeren, Notaris te Lebergen en getu
gen gepasseerd, gedaan, uitkeeren en te voldoen de vro
melde som van drie honderd gulden, door haar van hare va
ders ontvangen en ten huwelijk aangebragt; als mede haar in
vollen en vryen eigendom geheel te laten behouden hare ve
re hier voor gemelde aangebragte goederen; - voorts haar
zoo lang Zij verkiezen zal, op het erve de jonge Scholte behoor
lijke huisvesting en voeding te verschaffen, zoo als Zij ook
den genoten heeft, zonder dat zij echter verpligt zal zijn
om meer dan zij zelve zal goedvinden, ten gemeenen best
des huisgezins te arbeiden.

Verder verbinden de contractanten ter andere Zijde zich
om de contractante ter eener Zijde, zoo lang zij op het erve
de jonge Scholte blyft, jaarlyks vyftien kop lynzaad
te laten zaaien en haar daartoe het noodige land in
gebruik te geven; - voorts haar jaarlyks eene gelyke
hoeveelheid linnen te geven, als de moeder Hermina
Welmerink voornoemd, sedert zij Joanna Geertrui
Heutink en haar overleden man Joannes Olmenk
hof de boerery aanvaard hebben, genoten heeft; en
haar boven en behalve al het voormelde, wanneer zij
komt te vertrekken, eene som van twee honderd gulden
nederlandsch courant te voldoen met den interest tot
vier ten honderd in het jaar, te rekenen van den dag van
haar vertrek; zullende zij Joanna Geertrui Heu-
tink deze som van twee honderd gulden zes maanden
na voorafgegane opzegging, welke echter niet dan na
haar vertrek van de jonge Scholte geschieden kan, kun
nen opvorderen, en zoo lang die som, na haar vertrek door
de

7 gedurende haar verblijf aan de jonge Scholte;

Zie nevens goedgekeurd

H M V
L O H
M. O. H
J. H. O. H
H O H
J. B. O. H.
G O H
M. t. H.
J G H.

Afbeelding II

viering 1651 "Bethlehem im Walde"). De latere kloosterkerk te Zwilbroek is nu de huidige parochiekerk aldaar. In Oldenkotte werd ook een kerkje gebouwd: hiervan werd door Eibergenaren en door de Haaksbergse bevolking gebruik gemaakt. Gezien de grote afstand die de Haaksbergse katholieken moesten afleggen, werd voor hen Niekark gebouwd, die lag nabij de Gelders/Overijselse grens, doch wel op Munsters grondgebied.

We keren terug naar de Jonge Scholte waar het noodlot opnieuw had toegeslagen. Daar overleed in 1826 Jannes. Ondanks twee huwelijken waren er geen nazaten. Op 2 maart 1827 is men in Eibergen naar de notaris getogen. Notaris ter Braak, af te leiden van zijn (keurige) handschrift, maakte in tweevoud een akte van boedelscheiding op. Op pagina 2 van deze akte werd gesteld, dat Joanna Geertruid Höting, hier werd zij Heutink genoemd, huisvesting en voeding werd geboden op de Jonge Scholte zo lang als zij er verkoos te wonen. Zie afbeelding 2.
Na de genoemde datum van 2 maart 1827 was ik Joanna uit het oog verloren, totdat zij op 8 november 1851 de akte van boedelscheiding nogmaals ondertekende en waarbij ze verklaarde de volle som van het haar toekomende bedrag te hebben ontvangen.
Jaren geleden rees bij mij de vraag: waar is Joanna gebleven? Waar is zij tussen 2 maart 1827 en 8 november 1851 geweest?
Op 8 november tekende met haar J.H. ten Brummelhaar, alias Brummelhuis. Het huwelijksregister van Diepenheim heeft voor mij dit raadsel opgelost; het was te Diepenheim dat in 1831, de inmiddels 40-jarige Joanna Geertruid Höting trouwde. Haar tweede echt genoot was de 58-jarige Joannes Bouwmeester. Hij was te Eibergen geboren als zoon van Garrit Bouwmeester en Johanna Loesing (Leusing?). Joannes Bouwmeester woonde als landbouwer in Markvelde en was weduwnaar van Johanna Kagelink.
In de huwelijksakte, gedateerd 17 januari 1831, staat vermeld, dat Joanna Geertruid Höting onder ede verklaard heeft, dat haar familienaam Heutink is. Bij haar doop kreeg zij de als authentiek geldende familienaam Höting. Waarschijnlijk heeft zij dit niet eens geweten. Op 2 maart 1827 tekende zij met Hûetink, in 1851 als Huitink.!
U leest het goed: 4 schrijfwijzen van haar familienaam en door één en dezelfde persoon gebruikt! Wij mogen aannemen te goeder trouw.

Joannes Bouwmeester was ook het eeuwige leven niet beschoren en hij overleed in 1838. Uit het huwelijk van Joannes Bouwmeester en Joanna Geertruid Höting was een dochtertje geboren. Slechts eenmaal was het Joanna vergund een kind ter wereld te brengen; het werd gedoopt als Johanna Maria. Voor de moeder sloeg het noodlot nogmaals toe, toen haar dochtertje slechts 2 maanden oud overleed.

Nadat haar tweede man overleden was beproefde Joanna nog eenmaal haar geluk. Nogmaals ging zij een huwelijk aan. Haar derde echtgenoot werd de 33-jarige te Diepenheim geboren Joannes Hendrikus Brummelaar. Deze was een zoon van Hendrik Brummelaar en van Dien Heuhedde. In haar derde huwelijksakte werd Joanna weer Höting genoemd. Zij is dan 48 jaar oud. Ik heb niet meer nagezien of er nog kinderen uit dit huwelijk zijn voortgekomen. Men mag aannemen, dat dit niet het geval is.

Diep tragisch en veelbewogen moet het leven van Joanna Geertruid Höting zijn geweest:uit 3 huwelijken slechts één kind ter wereld mogen brengen. Een kind dat bovendien maar 2 maanden het hare mocht zijn toen het ter grave gedragen werd. Hoe groot zal haar verdriet geweest zijn om twee echtgenoten te verliezen?

Wehl, september 1989.
J.J.M. Olminkhof.

BRONNEN:

- Rijksarchief te Arnhem.
- Rijksarchief te Zwolle.
- Oud-Archief gemeente Eibergen.

Die goeie ouwe

Toen ik onlangs in het gemeente-archief te Eibergen zoekende was naar namen van mijn voorvaderen en verdere familienamen, viel het me op, dat bij vele geboorte-akten, heel vaak de namen Petrus te Nijenhuis en Derk Reimelink vermeld stonden. Vooral in de twintiger- en dertiger jaren van deze eeuw zeer regelmatig.
Tegenwoordig kan men van een geboorte aangifte doen bij de burgelijke stand zonder dat daarbij 'n getuige aanwezig is, maar in die tijd was het wettelijk verplicht dit te doen in aanwezigheid van twee getuigen.
Zonder deze twee getuigen kon men beslist geen geboorte-akte laten opmaken. Of deze getuigen nu het kind wél of niet gezien hadden, was niet zo van belang, maar hun handtekening op de akte was voldoende.
In die tijd, toen men veelal nog "te voet" ging, want Rekken, Zwolle en Beltrum waren minstens "één uur gaans" van Eibergen verwijderd, was het natuurlijk veel gemakkelijker om in 't dorp Eibergen een paar getuigen te vragen.
'n Negentigjarige vrouw vertelde me later, dat het in die tijd haast vanzelfsprekend was, dat Piet de Bakker en Derk Reimelink hiervoor gevraagd werden. Maar vertelde zij, er waren wel meer personen die dit baantje vaker, en met plezier, deden.
Dat Derk Reimelink en Piet te Nijenhuis dit deden uit zakelijk oogpunt was begrijpelijk, beiden hadden een bedrijf, maar ...
Er zat nog meer aan vast ... Het was namelijk gebruikelijk, dat de "aangever" oftewel de jonge vader, aan de getuigen enkele consumpties aanbood en dat was natuurlijk altijd mooi meegenomen.
Zo'n oorlam werd meestal niet direct genuttigd, want .... de zaken gingen voor. Maar ze werden wel als 'n tegoed opgeschreven bij café Van der Maas, later Anton Gruwel, thans hotel De Klok, aan de Grotestraat.
Zo hadden Piet en Derk regelmatig een hele serie borreltjes te goed bij Van der Maas. Dus als Piet het brood in de oven had, wipte hij even met z'n opgerolde schortje (bakkerssleufken) de straat over. Voor het eten smaakte 'n borrel lekker en ook Derk hield de klok in de gaten. Tegen half twaalf zaten ze samen aan de stamtafel.
Die goeie ouwe tijd.

Rekken, September 1989.
G.J.J. te Nijenhuis.

Ons zoekplaatje

Helaas heeft ons vorig zoekplaatje geen opheldering gegeven over de namen van de kinderen op de oude schoolfoto.
We hopen dat we ditmaal meer succes hebben.Het gaat om een school foto uit 1930 of daaromtrent, die we kregen van de familie Simmelink uit Enschede.
Oud-Eibergenaren zullen direct meneer Vos (links) herkennen en uiterst rechts staat de leerling "Jopie" Brens. De foto is genomen voor de Openbare Lagere school aan de Huenderstraat, die later de naam 'Menno ter Braakschool' kreeg.
Het was toen gebruikelijk om alle kinderen uit één gezin samen op één foto te zetten. Dat was voor de ouders minder duur dan afzonderlijke klassefoto's.
Wie helpt ons aan zoveel mogelijk namen van de op deze foto voorkomende leerlingen? Reakties gaarne aan:

J. Baake
K.Nieuwenhuizenstr.5,
7161 VB Neede.
Tel. 05450-94001

Scheppels mankzaod

´t Is deur andere dingsigheden een helen zet ´elene, da´k de wanne nog es nao´ezeene hebt op wat mankzaod, dat mien deur de laezers in ´t begin van ´t jaor was too´estuurd.
Noo at ter weer een ni´j Old Ni´js op stapel ´ezet wordt, bun ´k es waezen kieken, wat ter nog lei. Met wat ruurn von ik nog wat. ´t Is wel echt mankzaod. Van alles wat. Pot duur mekare um zo te zeggen. Now veuruut dan maor.
Een laezeresse van 75 jaor, afkomstig van Beltrum, hef mien in jannewari een brief ´eschreven met van alles wat. Olde riemkes, versjes en spelletjes, dee ze vrogger spöllen op den schoolplas. Ik hoppe, dat ter onder de laezers en laezeressen van Old Ni´js wat bunt, dee disse olde versjes ok nog kent. Ik bun bes beni´jd. En wee wet, he´k dan de volgende maol weer wat in de wanne.
Wie kent ter nog: "Anne in de Wanne?" Dat gong zo:

"Anne met de wanne met de wind van baoven,
Pissen in ´t vuur, dat de vonken staoven.
Grietjen wos neet wat ter was.
Vonken staoven in de glazen kas."

Ze geet wieter: "At ´t ´s winters kold wa s en wi´j mossen nog op den schoolplas blieven, dan hiele wi´j ons mekare vaste en dan spronge wi´j op de maote van:"Woede, woede woet,
Van kas kas kas."

Zo´n honderd jaor ´eledene deden ze op den schoolplas het spel "Voddekloot jagen". Dat ging op de maniere, waorat ze now hockey spölt. Den knuppel nuumen ze de "voddekoeze" en de bal(kloot) was van olde vodden."
"Wi´j hadden ok nog een ander spel",schrif ze."Dan stonne wi´j op ´ne riege en dan leep un maeken op de andern in de riege too en weer terugge en dan zonge wi´j allemaole:

"Jantree, Jantree, wie doet er mee?
Jantrientjen van ons Jansen
Voortdurend, durend dansen.
Van welkom hier en welkom daar.
Sprak mejuffrouw Mina aan.
Zou eens om haar henen gaan
(die moest er omheen lopen, schrif ze)
Zie, wat gaat ze zwaaien.
Zie, wat gaat ze draaien.
Doet ze om haar lieve man.
Die haar ś avonds helpen kan.
Uit liefde, uit liefde.
Kindeken in de wiege

Kindeken op het kerkhof
Zeven jaren bruiloft.
Wit kleed, zwart kleed.
Strikjes op de mouwen
Met gouden bellen trouwen.
Van tuut, tuut, tuut.
En Mina is de bruud."

(De schriefster ontdekken zelf, dat dit versken neet in 't plat was en dat ze neet zovölle versjes in 't plat kent. Maor wie kent dit spölleedjen ok nog? Alle laevensleef en leed wördt ter heel in 't kort, zoas zovake in heel olde leedjes in an'eduud: vekering, trouwen, leefhebben en kinder kriegen, de grote kinder starfte van vrogger en het uut'e kaozen worden as bruud. En de bruud waezen beteikent het middelpunt van den dag waezen. Al is dit gin versjen in 't plat,ik geef 't um den inhold toch geerne deur. Wee kent het ok nog of een variatie daorop? EHW).
Wee kent ter dit aftelriemken:

"Hepken, pepken, pierenpof
eemoes, deemoes, kluutjen of?"

of dit:

"Havertje maaien, boekweite zaaien,
keerom, linksom, rechtsom."

"En wie kent ter nog stribbelen? Dat ging ok zo mooi. Maor de klompe, daor was 't neet bes veur." zeg onze briefschriefster.
"Mocht er iets van 'eplaatst worden, dan gin name der bi'j." En dat doo ik dus neet. Maor ik von 't bes 't bewaren en nuumen weerd. Bedankt en der kump nog meer heb ik begreppen.

Scheldversjes

"Schelden, schelden dut neet zeer.
A'j mien slaot, dan slao 'k ow weer."

Zo luudt een gezegde in 't Achterhoeks.
Ik krege ok een scheldversjen, dat schoolblagen oet Eibergen van verschillende scholen mekare tooriepen onder weggens van schole nao hoes hen. Dat was, volgens Henk Boekhorst, in de tied van 1890-1895. Ze zongen het van de Sluiterschole (die in 1890 was 'ebouwd an de Grotestraote, net veur de spoorbane) töt an de Stökkersbrugge. De Roomse blagen zongen dan:

" Gereformeerde geuzen, met de lange neuzen
met de grote onderkin.
Daor zit de duvel onderin"

En de Protestanten zongen:

"Roomse Papen zijn geschapen
Niet voor God
maar voor de duivel in het varkenskot."

Broedlachteversjes.
Wim Essink stuurn een versjen "Wie in april geboren is."
Dat is één van de twaalf coupletten van het vroggere broedlachtenlied: "Wie in januari geboren is, staat op." Daorop waren nogal wat variaties. Wie kent er éne of meer? Stuurt ze mien maor. Der bunt natuurlijk meer van die olde broedlachtenleedjes, die meestal op de melodie van een polka 'ezongen wieren. Um maor es iets te nuumen : "Sien, Sien. Siene laot mien los". Wie kent daor de woorden nog van? En wie kent nog andere versjes? Ik wachte wel weer af, wat ik van owluu in de wanne kriege. Ik rekken der op.

Eibergen, november 1989

E.H.Wesselink
Hondevoort 22, Eibergen.
Tel.05454-71866.

Gedeelte van een familiefoto, gemaakt bij een huwelijk in 1928. Hoewel steeds minder in gebruik, werd voor deze gelegenheid de knipmuts nog gedragen. In het midden de bruid, getooid met een hoed en versierd met bloemen.

De kleding van onze Beltrumse voorouders

Het zal voor velen een weet zijn, maar voor anderen een vraag waarom onze grootvaders en grootmoeders toch zulke onbegrijpelijk sombere kleding droegen. Behalve zwart (voor zover men weet) ook nog tot de enkels en kledingstuk over kledingstuk, met een zo'n aantal rokken dat men de tel kwijt zou raken.
De haren vooral strak naar achteren gekamt en verstopt in een witte muts. Op oude foto's ziet men soms zo'n muts opgesiert met mutsbellen, wat soms met een broche, kruis of een horloge aan een ketting, toch echt een zondagse uitrusting was.
Over deze kleding, en de kleding van de man wil ik u iets gaan vertellen in de komende afleveringen van Old Ni'js. We gaan het in deze aflevering hebben over de hoofdtooi van de vrouw.

De vrouwenmuts.
De knipmuts die onder velen wel bekend is heet in zijn oorspronkelijke vorm de cornetmuts. De cornetmuts zag al vóór 1800 het levenslicht in Parijs, alwaar ze de modemuts werd. Ze bestond toen uit een bol van batist met daarop bloemetjes en takjes geborduurd. Rondom het gezicht, hals en nek, werd de muts afgezet met een ruim aangezette kanten strook. De strook rond de hals kan zowel fijn geplooid zijn als los vallen op de schouders.
In deze vorm kwam ook de cornetmuts bij de hogere kringen in de Nederlandse steden terecht. Daarna werd ze overgenomen door de dames uit de stadse burgerij die er de voorstrook van verstevigde, om de ruimte die in de kantstrook zat, netjes in gelijke plooien te zetten met behulp van met blauwe zijde omwikkelde koperdraad.
Het zal in de jaren 1815-1820 zijn geweest dat de naam cornetmuts in knipmuts veranderde. Ook op het platteland deed deze muts zijn intrede. De vrouwen deden door bezoeken aan markten in de steden indrukken op en combineerden de muts met hun streekdracht. Ze verkregen zo een ni'j moodse mutse.
Op bijgaande tekening ziet u, welke ontwikkeling de muts doormaakte. de bol van de muts was uit één stuk gesneden en werd met een t-naadje in vorm gebracht. Midden-achter was er een zoom, waar doorheen in twee richtingen twee lange banden werden geschoven om de bol passend te maken. De ene van links naar rechts, de andere van rechts naar links. Ze werden over het voorhoofd gelegd en wel zo, dat ze elkaar precies bedekten, daarna werden ze in de nek tot een strik geknoopt.
Deze lange om het hoofd liggende banden treffen we nog aan bij de knipmutsen die wij ons nog herinneren. De bol van de muts is hoger dan de rest en stond midden op het hoofd in een toef omhoog (cornet). Om dit te bereiken vulde men de ondermuts van hetzelfde model op tot de goede hoogte was bereikt. Na verloop van tijd is deze bol steeds kleiner geknipt. De strook aan de voorzijde werd

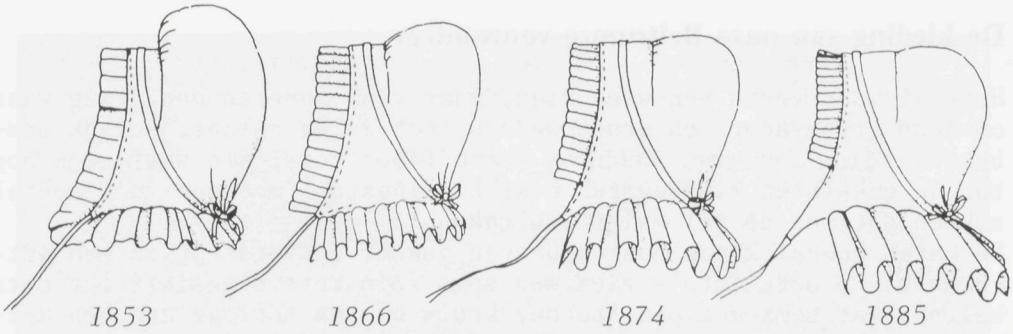

De cornetmuts, eerst gedragen door de dames van de stadse burgerij. Na verloop van tijd werd de bol steeds kleiner geknipt en de achterstrook steeds langer.

Deze muts werd gedragen in de laatste periode van de rouw, als tussenstap naar de gewone knipmuts. Deze heeft een klein randje en de bol is van broderie. De dames van katholieke huize strikten de twee lange banden in de nek i.p.v. onder de kin. Rond Markelo werd deze muts ook wel "door de weeks" gebruikt.

smaller, de achterstrook iets langer,tot ongeveer 12 cm. Omstreeks 1890 is de bol helemaal strak geworden.
De mutsbollen waren meestal afkomstig uit Vlaanderen. Uit hetzelfde gebied kwam de heer Brioen, die het kloskanten en de geborduurde bollen in Oost-Nederland aan de vrouw bracht. Ook de machinaal geborduurde bollen vonden aftrek, zodra men de techniek beheerste.
In de twintigste eeuw, vooral na de eerste wereldoorlog, beginnen de grote streek- en dorpse verschillen tussen de mutsen zich af te tekenen. Ieder paste deze bij zijn of haar persoonlijke smaak aan, vaak ook aan de godsdienst waar men bij thuishoorde.
Het was voor ingewijden gemakkelijk, omdat ze dan op zo'n manier aan de muts de streek van herkomst van de vrouw konden herkennen.
De tule, waarvan de achterstrook gemaakt werd, was effen wit. Ook kende men de tule met nopjes, die stipkestule werd genoemd, deze was ook wit.
In de negentiende eeuw was alleen smalle kant te verkrijgen, die niet zo duur was, bovendien was de achterstrook nog smal. Later kwamen de bredere kanten met rijke patronen.Hierin kwam altijd een bloem voor met talrijke blaadjes rondom. de rijkste kanten waren wel twaalf tot vijftien centimeter breed. Het spreekt vanzelf dat men elkaar hiermee probeerde te overtroeven. Later werd het kant niet meer dan acht à tien centimeter breed. Toen deed de machinaal vervaardigde kant zijn intrede. Het was veel goedkoper en gemaakt van katoenen garen. In onze streek werd de achterstrook stijf gesteven en grof en diep geplooid. Dit in tegenstelling tot Winterswijk en Aalten, waar de stijve witte achterstrook met witte stiptule zeer fijn geplooid was.
Afhankelijk van geloof gebruikte men effen of stiptule. Het katholieke Beltrum en Groenlo had daardoor stiptule in de kappen van de mutsen. Ook was bij katholieken de achterstreep langer en hing op de rug. Bij protestanse vrouwen hing de achterstreep op de schouders. Ook werd bij katholieken de muts fijner geplooid. De achterstrook van de mutsen plooide men op bloemen. Het aantal kon variëren van achttien tot tweeëntwintig. Men plooide zo,dat steeds hetzelfde detail van de patronen boven kwam te liggen, om zo een sterkere regelmaat te verkrijgen. Ook de twee lange banden werden door katholieken achter in de nek gestrikt, in plaats van onder de kin bij de keelbanden.
De katholieken in Beltrum en omgeving hadden de scheiding in het haar precies in het midden, zelfs bevochtigd met melk, zodat het goed bleef zitten. De haren moesten ook heel precies onder de muts zitten en er mocht niets onder de muts vandaan komen. Het kwam ook voor, dat de haren rondom het hoofd lang werden gelaten en rond de kruin met een schaar kort werden geknipt. Wanneer men de haren er weer onder stopte leek het alsof er niets aan de hand was, en de draagster had geen last meer van de warmte. Een vrouw kreeg de knipmuts met 16, 17 jaar of op 18-jarige leeftijd en soms één met haar 21ste.

Wanneer men de 16 jaar naderde, begon men al met het borduren van de bol. Er werden dan op een stuk linnen, naar eigen smaak, kleine bloemen aangebracht. Als dit klaar was, ging men met moeder naar de mutsennaaister en liet men daar een bol van maken, voor zover moeder dat niet kon. Aan de bol werd een eenvoudige linnen achterstrook gezet,(in Beltrum streppel genaamd) met een kantje van twee centimeter breed.
Wanneer men met 18 of 20 jaar aangenomen werd, of, bij katholieken 21 jaar, dan kreeg men pas de echte kanten knipmuts die natuurlijk (in die dagen ƒ35,-) niet goedkoop was. Vergeleken bij de mensen "an den Iessel" in de buurt van Zutphen en verder, vonden de mensen zich hier veel armoediger. Men sprak dan over "den klei, de zwoordere grond" waar meer op verdiend werd.

Het Mutsenlint.
De mutsen werden dikwijls versierd met linten. Er waren twee soorten, één van moiré, en één van gladde zijde, beide met ingeweven bloemen. Het dragen van linten is een overblijfsel van de knipmutsenmode in de vorige eeuw. De stadse dames droegen een cornetmuts met een lint van zijde in de kleur van de japon. Dit werd weer overgenomen door de vrouwen van het platteland die ze echter blauw of blauwgroen kleurden. Tegen 1920 komt het crèmekleurige of appelgroenkleurige lint in de mode. Aan de dikte van de zijde en de soort bloemen kon men weer de rijkdom afmeten. Het oudste type is uit twee delen en het latere uit vier delen opgebouwd.
Ook hier is bekend, dat de katholieken in Beltrum zo'n mutsenlint droegen. Behalve de hoed stond dit zeer gekleed. Ze werd door de protestanten niet gedragen. Het lint was crèmekleurig maar volgens een mutsenopmaakster werd deze later ook wel blauwgroen gekleurd omdat het lint kaal en versleten werd. Dit zou dan niet zo opvallen.

De Rouwmuts.
Het grote verschil tussen de zondagse knipmuts en de rouwknipmuts is, dat de laatstgenoemde in de rouwtijd werd gedragen en geen bloemen en kant heeft. Hoe lang de rouwtijd duurde, hing af van de graad van bloedverwantschap. Deze bedroeg bij de dood van één van de ouders één jaar en zes weken, broer en zus een half jaar, oom en tante twaalf weken, en voor de buren was deze zes weken.
De rouwmuts verschilt qua vorm niet veel van de zondagse knipmuts, ware het niet, dat hij zo'n 16 plooien in de achterstrook had en iets korter was. Bij de muts kwam ook bij de katholieken het tweedelig rouwlint in gebruik, echter bij zware rouw mocht deze de eerste zes weken niet gedragen worden.
In Beltrum en directe omgeving werd als tussenstap naar de kanten knipmuts, een muts voor de halve rouw gedragen. Dit was een rouwmuts, die in het laatste stadium van de rouw gedragen werd. De bol

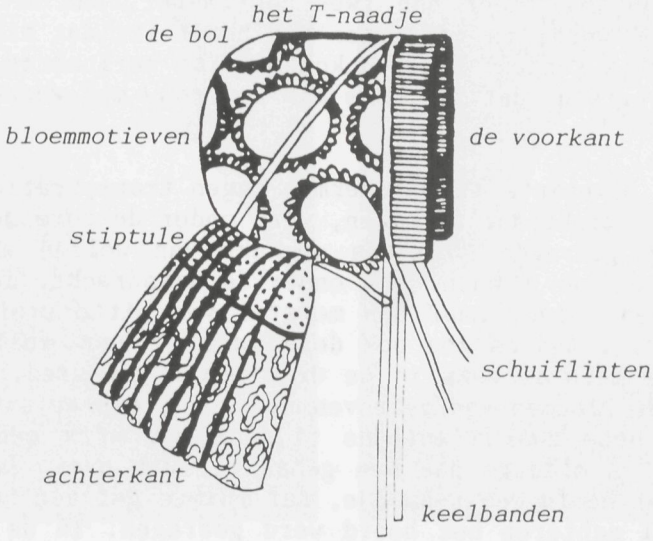

Johanna Azeler, uit de buurtschap Lintvelde "bi'j 'n fornuuspot" in de dertiger jaren.

bestaat uit katoenen stof, maar er waren reeds kleine bloemen opgebracht. Ook had het een klein kanten strookje onder aan de achterstrook van niet meer dan twee centimeter. Dat deze muts niet veel gedragen werd, is te merken aan het feit, dat niet veel mensen het gebruik kenden. Enkelen konden zich herinneren, dat grootmoeder had verteld, dat ze "haos oet den rouw mos waezen".

De Ondermuts.
Om de witte bovenmuts te beschermen tegen transpiratie en vuil en het haar niet zichtbaar te maken, werd onder de bovenmuts een zwarte ondermuts gedragen. Die was gemaakt van wollen stof met nog zwarte voering van binnen. Ook onder de huisdracht, de plooimuts, droeg men een kapje, maar dan meestal van witte stof gemaakt en heel eenvoudig. Anders zou ook deze muts te gauw vuil worden. De haren werden meestal eens in de drie weken gewassen. Het was ook bedoeld om de bloemen van de bovenmuts goed te doen uitkomen.
Ook werden deze zwarte mutsjes tijdens het werk gedragen. Vaak deed men er 's middags pas een gehaakte muts over. De muts heeft midden op het hoofd een t-naadje, dat ruimte gaf aan het haar, dat met een krul achterop het hoofd werd gedragen. In de nek zat een schuif, waarin in tegengestelde richting twee lintjes bevestigd waren. Door de lintjes aan te trekken en te strikken, werd de muts op de goede maat gebracht.

De Plooimuts.
Dit was een daagse bovenmuts, die na de eeuwwisseling in de mode kwam. De mensen van middelbare leeftijd droegen deze plooimuts, de jeugd had door de week al niets meer op het hoofd. De pleujkesmuts was van eenvoudige stof gemaakt, zonder kant of zijden linten.
Langs de voorzijde waren twee geplooide stroken boven elkaar, de achterstrook met grove plooien van fijn linnen of katoen, doch smaller dan bij knipmutsen, hing niet, maar stond naar buiten uit. De kruin is versierd met een geborduurd stukje katoen (broderie). Om het stukje heen zat nog een kanten strookje. De mutsen hadden een strik van broderie, die ook met kant afgezet kon zijn. Deze strik werd onder de kin gestrikt, aan de zijkant was een haakje en een oogje, om de strik open te maken, zodat hij gesteven in takt bleef. Deze mutsen werden veel door "den middenstand" gedragen.

Gehaakte muts.
Bij het werk werd ook veel de gehaakte muts gedragen, die leek op het model van de zondagse knipmuts. Er waren ook vrouwen, die zelf een gehaakt of gebreid kapje voor de dag maakten. Gehaakt was fijner dan gebreid. De bol die uit verschillende motieven bestond, had aan de achterzijde vaak een grote ster en bij de latere exemplaren een cirkel. De muts was tamelijk klein van model. De rand voor langs deze daagse "kappe" was net zo breed als van de knip-

1

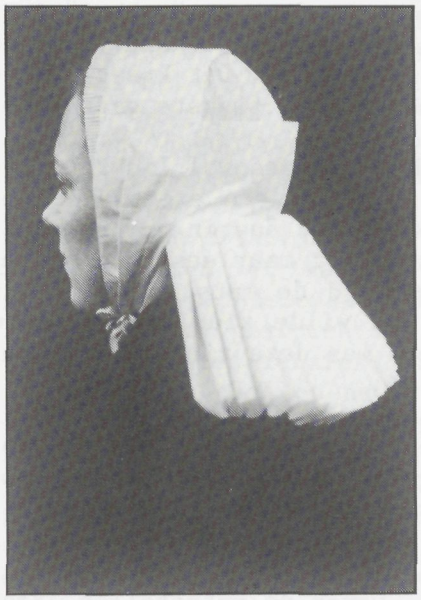

2

3

4

1. *De rouwmuts met mutsenlint erover, gedragen gedurende de rouwtijd afhangende aan de graad van bloedverwantschap.*
2. *Feesttooi, meestal met mutsebellen en de hoed is versierd met struisvogelveren en bloemen.*
3. *Plooimuts, werd door "den middenstand" gedragen.*
4. *Knipmuts met mutsenlint en mutsebellen, door de protestantse vrouwen werden geen mutsenlinten gedragen.*

muts, ongeveer 3 centimeter. Op deze rand waren "nobben" (nopjes) gehaakt, wat niet zo eenvoudig was. Aan de achterkant van deze kap zat een soort kraagje, dat in de nek afhing. Dit kraagje werd nog uit twee soorten garen gehaakt, waarbij het fijnste garen gebruikt werd voor de voorzijde.
De achterstrook was ruim aangehaakt, was meestal lichtgesteven en hing vrij sluik naar beneden. Ik heb meerdere exemplaren gezien, waarbij in de achterstrook twee banen met daarin grote rozen zijn aangebracht. Ook heb ik mutsen gezien met maar een hele korte achterstrook. Met twee linnen bandjes werd de muts onder de kin gestrikt. Een vrouw, die er netjes uit wilde zien, verwisselde wel twee keer per week van kapje. Anders was deze niet helder meer.

De gladde muts.
Deze werd veel gedragen wanneer men gekleed was, maar niet op zon- en feestdagen. De voorstrook was glad gestreken en de achterstrook kort en flauw geplooid.

Mutsebellen.
Wat natuurlijk ook belangrijk was, waren de mutsebellen. Vaak bij erfenissen een begeerd stukje sieraad, waar tegenwoordig, voor zover ze er nog zijn, graag een broche of hanger van wordt gemmakt.
De oudst bekende zijn de mutsbellen in de vorm van een kruis als men ze op de kop houdt. Het lijkt op een druppel met bolletjes, het hangt aan een bolletje, dat ook versierd is en onderaan, wat veel voorkwam, kleine kettinkjes. Vrijwel alle mutsebellen zijn versierd met bloempjes, takjes en druppelmotiefjes. Ze hebben een lengte van ca. acht centimeter, en werden in protestantse kringen gedragen.
Een ander soort, die na 1900 werd gedragen, is tweedelig. Ze waren gemaakt van een dunne onderplaat, met een verhoging, waarop allerlei gouden motiefjes werden bevestigd. Zo hadden we in Beltrum een bloemenmandje, waarbij ook een bijpassende broche hoorde.
Wanneer men in de rouw was, werden de laatste zes weken zilveren bloemenmandjes als rouwbellen gedragen. Ook was dat het geval bij de veel voorkomende S-vormige mutsebellen. Deze zijn opgebouwd uit takjes, blaadjes en bloempjes en vormen samen een S. Onderaan hing een "baardje", dat uit een aantal fijne kettinkjes bestond. Ook hier weer een bijpassende broche.
De mutsebellen werden vastgezet aan een lusje van de ondermuts ter hoogte van het jukbeen.

Hoeden
In 1885 waren de kapothoedjes in Parijs mode. Dit waren nauwsluitende stijve kapjes, versierd met struisveren, kraaltjes, strikken bloemen en kant. Bij de wangen hingen twee linten omlaag. De hoed werd bij ons alleen door welgestelde en modebewuste vrouwen gedra-

gen met het trouwen, Pasen, Pinksteren en de Kerstdagen. Zo'n hoed kostte in 1920 al ƒ 35,- en een echte struisvogelveer ƒ 10,-. En ook hier was het zo, hoe groter de veer, des te groter het bedrag, dat men er voor betalen moest. In sommige streken had men zomers een gekleurde hoed, en in de winterdag een zwarte. Maar omdat de hoeden zo duur waren, werden ook wel zomers en winters zwarte hoeden gedragen. De zwarte hoeden werden met lint en gitjes bewerkt of andere zwarte kraaltjes. Ook de veer was dan zwart.
In Beltrum hadden we, wanneer er een zwarte hoed werd gedragen, ook gekleurde Tsjechoslowaakse kunstbloemen in de rand als versiersel. De hoed werd gesloten met een strik van hetzelfde moirélint, als waarmee de hoed versierd was. Ook in Beltrum ging men op zondag veel met een hoed op naar de kerk. De hoeden waren voornamelijk zwart, maar ook wel donkergroen of donkerbruin met een crèmekleurige struisvogelveer.

De spanen doos.
De mutsen en de hoeden bewaarde men in een spanen doos, de mutsendeuze genoemd. De dozen kwamen uit Duitsland en waren vaak beschilderd met een afbeelding, tekst en bloemen, of spreuken zoals: "Liebst du mich, wie ich dich?". In Beltrum en omgeving waren ook veel onbeschilderde dozen. De mutsen werden op blauw papier bewaard, omdat dan de figuren in de kant mooi uitkwamen, de diverse bloemmotieven. Maar ook omdat het licht dan geen verwoestende invloed kon uitoefenen op de blankheid van de kant.

De Mutsenopmaakster.
De gehaakte mutsen, evenals de ondermutsen werden door de vrouw zelf gewassen en vielen buiten het gebied van de mutsenopmaakster. Maar de witte mutsen werden gewassen en opgemaakt door iemand die meestal te tenger was, om zwaarder werk te doen.
Het was een heel werk, dat veel oefening en uiterste netheid vergde. Eerst wordt alles losgetornd, en zorgvuldig gewassen en gedroogd. Het echte werk begint bij de plooimuts met de zogenaamde "veurstrepe". Dat is het geplooide stuk aan de voorkant, op het voorhoofd. Deze strook is drie el lang en wordt met behulp van koperen pennen en een houten raam geplooid. Daarna werd het geplooide stuk boven de wasem nat gemaakt en vervolgens weer gedroogd, zodat de plooi goed bleef zitten.
Aan de voorkant werden twee geplooide stroken op elkaar gezet, elk met een verschillende breedte, zodat een aardiger geheel werd verkregen. Het plooiraam doet denken aan twee houten brugleuningen, die door een plankje aan de onderzijde verbonden zijn. Van de ene leuning naar de andere zijn twee elastieken gespannen. Aan de ene zijde maakt men de strook vast en dan wordt achtereenvolgens een koperen pen onder het elastiek en boven het elastiek gestoken, zodat de strook geplooid tussen de pennen komt te zitten. Vervolgens

wordt deze geplooide strook bevochtigd en weer gedroogd. Dan wordt het bovenstuk van de plooimuts gemaakt, "de kappe". Het middenstuk hiervan kan men opsieren met een kantje. De achterkant van deze muts wordt met de hand geplooid. Hiervoor heeft men geen speciaal apparaat. De banden om de muts onder de kin vast te strikken, de zg. veurbände kunnen met de machine of met de hand worden omgezoomd. Dan is die muts klaar. Het weer opknappen van de muts kostte voor de oorlog ongeveer 75 cent tot een gulden. Een nieuwe plooitjesmuts kostte ongeveer ƒ 2,50 tot ƒ 3,-.
Heel wat duurder is de knipmuts. Men sprak van een knipmuts, omdat de plooien werden aangebracht met zg. knippen. Voorwerpen die men het beste kan vergelijken met de al uit de tijd zijnde haarspelden. Deze knippen varieerden in dikte. Voor de voorkant had men fijne knippen nodig en voor de achterzijde van de muts heel wat grovere. De allergrofste gebruikte men voor kanten mutsen en de wat kleinere voor dichte mutsen, (waarvan de draagster in de rouw was).
Het maken van de veurstrepe, de plooi aan de voorzijde, was verschillend met dat van de plooimuts. de strook was weer drie el lang. Er werd karkasdraad langs genaaid, een met goed omdraaid metaaldraad. Dat mocht niet dik zijn, want dan werden de plooien te grof, en niet te dun, omdat dan de plooi geen stand hield. Dan werd de strook geplooid met de knippen, totdat de strook ingeplooid was tot ca. een halve meter. Vervolgens werd de plooi nog fijner gemaakt en goed aangedrukt met een platte koperen knip.
Deze plooien werden warm aangebracht. De knippen werden, meestal op een stoof, warm gemaakt en het beste was het, twee knippen te gebruiken. Terwijl de ene knip verwarmd werd, kon men met de andere plooien. Voor het plooien aan de achterzijde, de achterstrepe, gebruikte men heel wat grovere knippen, die ongeveer dertig centimeter lang waren en één centimeter in doorsnede. Waar de achterstreep vastzat aan de kap, werd nog een bandje ingeregen, dat men losser en vaster kon maken, de zg. schoeve. Men kreeg dan een betere pasvorm. De kap werd nog met lint omboord. De tule voor de kap en de kant voor de achterstreep maakte de muts tot een kostbare dracht.
Voor de oorlog betaalde men voor een achterstreep van echte kant al gauw ƒ 20,- en de muts kwam uiteindelijk op een bedrag van ƒ40. De vrouwen hadden meestal zo'n vier knipmutsen.
Het spreekt vanzelf dat er over het voorgaande nog veel meer valt te vertellen. Dan denk ik alleen nog maar aan de vele mogelijke patronen van de diverse mutsen. Zo ook het verschil tussen de "met de hand" gekloste kanten en de machinaal gekloste kant.
Het is niet mogelijk zo erg in details te treden, maar ik denk dat ik u heb kunnen overtuigen van het feit, dat het niet zomaar een vrouwenmuts was, die er gedragen werd.
Er zijn er nog veel overgebleven, vooral in handen van verzamelaars, doch ook in kasten, verfrommeld in een plastic zakje. Vaak

Bedevaartgangers uit Beltrum, die deelnemen aan een processie in Kevelaer. De foto is gemaakt tussen 1920 en 1930.

De laatste mutsenmaakster van Eibergen was Marie Brouwers.

zijn er dan de folkloristische dansgroepen die er een beroep op mogen doen. Gelukkig komen ze dan ook bij de nog schaars voorkomende mutsenopmaaksters terecht om gewassen,en al dan niet gerestaureerd te worden. Deze mutsen worden in ere hersteld.
Ik heb ook mensen bezocht die hun mutsen in de oorlog vermaakt hebben tot een doopjurkje, ook een eervolle bestemming in een tijd, dat er niets te verkrijgen was.
Tot zover mijn eerste bijdrage over de kleding zoals die bij ons in Beltrum en omgeving werd gedragen. Rest mij nog de heer W.J. Heinen te bedanken, die het fotowerk bij dit artikel verzorgde.

Beltrum, najaar 1989.
Marian Verheijen-Klein Gebbinck.

BRONNEN:

-Vele inwoners uit Beltrum, Eibergen en Haarlo.
-G.J. Klokman, "De Vrouwenmuts in het begin der vorige eeuw" in: Archief... De Graafschap 1927.
-G.J.A. Krosenbrink, "Mutsennaaister, een zeldzaam beroep" in: Archief... De Graafschap 1963.
-D.W. Woertman en J. Herbert, Mutsen en Streekdrachten in Gelderland en Overijssel. Nijmegen 1977.
-T. Hesselink-van der Riet, Klederdrachten in Noord-Oost Twente, 1920: het begin van het einde. Stichting Heemkunde Albergen 1984.

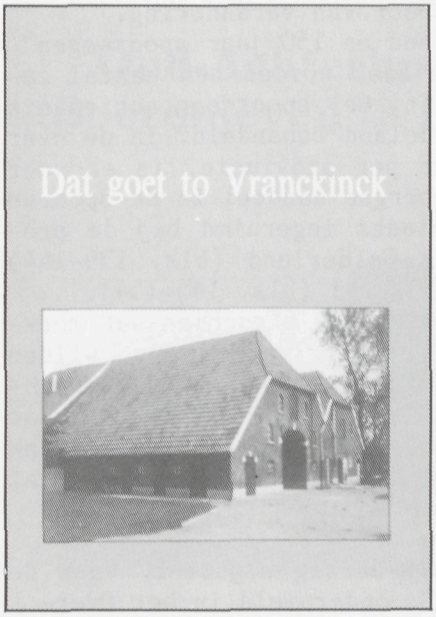

"Dat goet to Vranckinck"
Een 'aanzet tot een familiegeschiedenis': zo luidt de ondertitel van een boek, dat gewijd is aan het oorspronkelijk uit Beltrum afkomstige geslacht Vrakking. Dat klopt misschien voorzover het de oude en jongste geschiedenis betreft, maar daaraan wordt nog gewerkt. Gezien de inhoud en verzorging van deze 'aanzet' kunnen we het vervolgdeel (of delen) met het volste vertrouwen tegemoet zien.
Het grootste deel van het boek wordt in beslag genomen door de geschiedenis van de in 1766 in Beltrum geboren, maar in 1787/1788 naar Naarden vertrokken Dirk Vrakking en diens afstammelingen. Voor ons gebied is op dit moment echter het door Dik Vrakking (aan de lezers van ons blad beter bekend als Th.P.Vrakking) geschreven deel onder de titel "De Olde Vrakking", het meest interessant. Zonder daarmee het werk van de andere auteurs tekort te willen doen, wil ik toch even stil blijven staan bij het aandeel van Dik Vrakking, juist, omdat daarin het raakvlak met Beltrum en Eibergen zeer duidelijk aanwezig is.
Daar is een stuk werk verricht, dat je niet zo vaak aan zult treffen in familiegeschiedenissen. Allereerst geeft Dik Vrakking zijn visie op de goederenlijst van graaf Hendrik van Dale uit 1188, de beruchte lijst, waarin ook de naam 'Vranckinck' voor het eerst voorkomt. Voorts heeft hij aan de hand van in de Collectie Rijssenburg ("Archief Hofman") in het R.A. Utrecht, gevonden stukken en het hofrecht van de Olden-Eibergse boerderij Vaarwerk, waaraan 'Vrakking' tot 1620 hofhorig was, een uitgebreide toelichting gegeven van de betekenis van de hofhorigheid in de vroege 17e eeuw voor de familie Vrakking. Transcripties van deze teksten, alsmede de volledige tekst van het Vaarwerkse hofrecht zijn integraal en voldoende toegelicht opgenomen.
Het is een voortreffelijk verzorgd boek geworden, dat o.m. opvalt door het, in vergelijking met andere werken in dit genre, afwijkende, handige formaat en grote letter. Kortom, het smaakt naar meer.
Dik Vrakking, Jan Vrakking en Joop Vrakking, samenstellers van:
"Dat goet to Vranckinck dat gheleghen is in der heerscap van Borkel in der kerspel van Gronlo ende in der buerscap to Beltrem", aanzet tot een familiegeschiedenis. (Bussum 1989)

N.B. Het boek is inmiddels uitverkocht. Bennie te Vaarwerk.

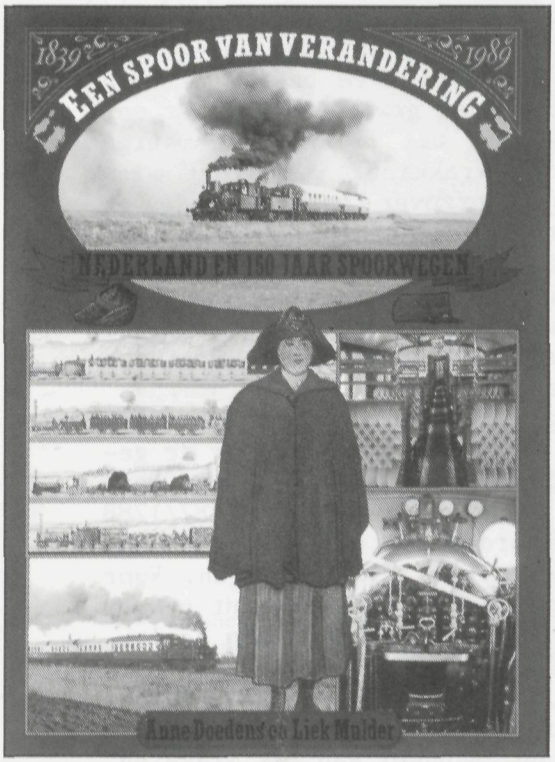

"Een spoor van verandering. Nederland en 150 jaar spoorwegen". In dit boek worden een aantal zaken uit de spoorweggeschiedenis van Nedeland behandeld. In de overzichten per provincie, is er voor het Eibergse aandeel in de spoorwegen, plaats ingeruimd bij de provincies Gelderland (blz. 139-144) en Overijssel (blz. 145-154).
Dit laatste is misschien wat merkwaardig, maar Doedens c,s. wilden de geschiedenis van de Geldersch-Overijsselsche Locaalspoorweg Maatschappij (G.O.L.S.) bij de provincie Overijssel onderbrengen, omdat deze maatschappij zich ook uitstrekte tot Overijssel.
Een merkwaardig argument, want de G.O.L.S. onderhield in het Overijsselse slechts een lijn van Neede naar Hengelo en van Boekelo naar Haaksbergen.
Voor de rest was deze Maatschappij actief in Liemers en de Achterhoek (kaartje blz. 139).
Van Overijssel was blijkbaar niet veel bijzonders te vertellen.
Dit is echter ook het enige negatieve punt over dit boek. Het is goed verzorgd, voorzien van veel foto's (niet van Eibergen, maar wel een foto van de laatste dag van de personentrein te Neede, oktober 1937).
De tekst is helder en duidelijk. Dat mag ook niet anders verwacht worden van iemand als de heer Doedens, die zich op wetenschappelijk niveau bezighoudt met regionale en lokale geschiedschrijving.
In de literatuurlijst mis ik titels van boeken, die de laatste jaren in onze regio zijn verschenen, die aandacht hebben geschonken aan het eeuwfeest van de spoorwegen.
In ieder geval is het Eibergse aandeel groot genoeg, om t.z.t. in de Eibergse bibliografie opgenomen te worden onder het trefwoord "spoorwegen" of "verkeer en vervoer".
Het boek is te koop bij de boekwinkel en kost ƒ 34,90.
ISBN 90.246.4662.6 Uitgeverij Bosch & Keuning, Baarn 1989.

Bennie te Vaarwerk

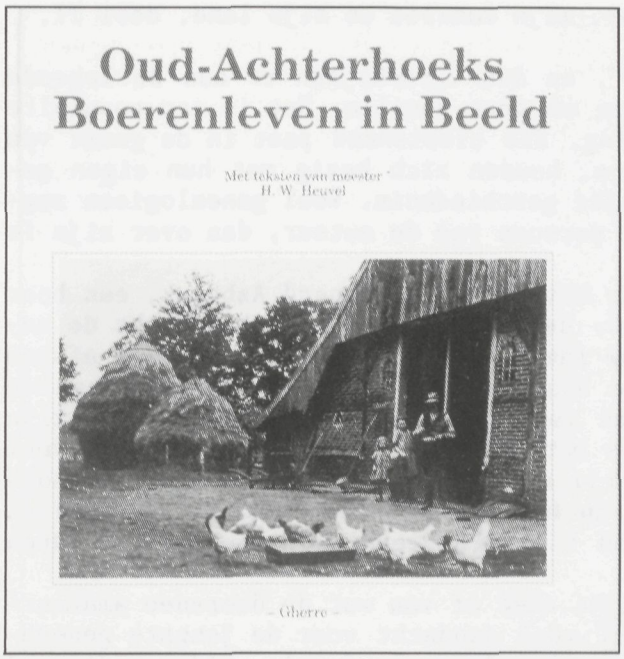

Diverse boeken op historisch gebied zagen ook in 1989 weer het licht. Een opmerkelijke uitgave verscheen de afgelopen maand, en wel met een bijzondere titel: "Oud-Achterhoeks Boerenleven in Beeld". Het is geen herdruk van het bekende boek Oud-Achterhoeks Boerenleven, van 'meester' H.W.Heuvel, maar de samenstellers Hans van Det en Henk Harmsen waren zo geboeid door dit boek, dat zij vonden dat dit boek in beeld moest worden gebracht, en dat de titel mee kreeg "Oud-Achterhoeks Boerenleven in Beeld".
Het boek, met een 90-tal historische opnamen, geeft de lezer een unieke kijk op het Achterhoekse boerenleven aan het eind van de vorige eeuw. De teksten bij deze foto's zijn afkomstig uit Heuvels boek "Volksgeloof en Volksleven", dat verscheen in 1909.
Hans van Det sprak bij de uitreiking van het eerste exemplaar de hoop uit, dat dit boek niet alleen gezien zal worden als een hommage aan Heuvel, maar dat het ook grote waarde illustreert van de beschrijving van het Achterhoekse boerenleven uit vervlogen tijd.
Oud-Achterhoeks Boerenleven in Beeld, is een uitgave geworden die zijn prijs van ƒ 24,50 ten volle waard is.
Het boek is te koop bij de meeste boekwinkels in de Achterhoek.
ISBN 90.72439.11.2. Uitgeverij Gherre- Gaanderen 1989.

J. Baake

"Bernard Asbreuk, Een boer, zijn familie en zijn land, deel II, het geslacht Heuzels".
Stamboomonderzoek is "in", en dus verschijnen er aan de lopende band publikaties over deze en gene familie. Het is een populaire vorm van geschiedschrijving, die uitstekend past in de geest van de tijd. Genealogen immers, houden zich bezig met hun eigen geschiedenis, hun persoonlijke geschiedenis. Veel genealogieën zeggen dan vaak meer over de persoon van de auteur, dan over zijn familiegeschiedenis.
Dat laatste geldt ook voor het boek van Bernard Asbreuk, een boer zijn familie en zijn land, deel II. In dit boek bespreekt de auteur de lotgevallen van de familie Heuzels, oorspronkelijk afstammend van een erf van die naam in het Winterswijkse deel van de buurtschap Zwolle. Asbreuk is verwant aan deze familie door zijn vrouw. Maar de auteur kon het schijnbaar niet nalaten, ook veel aandacht te wijden aan zijn eigen afstamming (terwijl daar toch boek I aan gewijd was). In het boek worden nogal wat Zwolse en Beltrumse families genoemd (Geling, Beernink), die verwant waren aan de Heuzels.
De opzet van het boek wijkt niet af van wat de doorsnee amateurgenealoog aflevert; vooral veel aandacht voor de jongste generaties en familiegeschiedenis, kompleet met foto's, bidprentjes e.d.
Enigszins geforceerd vind ik dit boek op het punt, waar Asbreuk probeert de familiegeschiedenis te plaatsen in de (algemene) plaatselijke of buurtschapsgeschiedenis. Dat geldt met name de oudere geschiedenis, die schijnbaar niet genoeg konkrete aanknopingspunten heeft opgeleverd, zodat de auteur zijn toevlucht moest nemen tot algemeenheden.
Het boek ziet er voortreffelijk uit; heldere foto's, teksten, maar vooral een handzaam formaat. Helaas is er nogal wat ruimte in het boek onbenut gebleven.
"Een boer, zijn familie en zijn land, deel II", is te bestellen bij de schrijver, Benteloseweg 23, St.Isidorushoeve.
Telefoon 05405-214. De prijs is ƒ 30,-

Bennie te Vaarwerk.

historische kring
eibergen